

İngiliz Dönemi Kıbrıs'ında Sansür Uygulamaları ve İstiklal Marşı

British Censorship Activities and National Anthem in British Era Cyprus

Ulvi KESER*

ORCID: 0000-0003- 0846-6940

Makale Türü: Özgün Araştırma

Article Type: Original Research

Chicago:

Keser, Ulvi. "İngiliz Dönemi Kıbrıs'ında Sansür Uygulamaları." *Tarihçi* 2, no. 2 (Mayıs 2022): 1-32.

Özet

Türk tarihinde 93 Harbi olarak Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından 1878 yılından itibaren Kıbrıs'ta egemenliği ele geçiren İngiliz yönetimi baskı, sansür ve intelijans faaliyetlerini Kıbrıslı Türkler üzerinde ağır bir şekilde hissettirir. Birinci Dünya Savaşı ve bu süreçte Çanakkale cephesinden adaya getirilen Çanakkale Türk savaş esirleri, Fransa'nın İngiltere'ye birlikte Osmanlı'ya karşı kullanmak üzere dünyanın dört bir yanından toplayarak Kıbrıs'a getirdiği ve Fransız üniforması giydirerek Fransız bayrağı altında savaştırdığı Ermeni Doğu Lejyonu faaliyetleri, hemen ardından gelen Milli Mücadele Süreci'nde de aynı sıkıntıları yaşayan Kıbrıslı Türkler özellikle cumhuriyetin ilanıyla birlikte baskıyı daha yakından hissediler. 1931 Rum İsyanı, ardından gelen İkinci Dünya Savaşı süreci de baskı, korku, sıkıyönetim ve sansür faaliyetlerini doruk noktasına çıkartır. Türk bayrağı asılması engellenir, İstiklal Marşı söylenmesi yasaklanır. Rumların İngiliz yönetimine karşı isyan girişimi olmasına rağmen 1931 kalkışmasının ağır sonuçlarını en çok Kıbrıslı Türkler çekecektir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bu sefer de Rumların ve Yunanların bitmek tükenmek bilmeyen Enosis ve Megali İdea saplantıları nedeniyle aynı ağır baskı yine hissedilir. Bütün bu olumsuzlukların içerisinde Kıbrıslı Türkler çare üretmeyi ve hem Türk bayrağını göndere çekmeyi ve hem de İstiklal Marşı'nın akla gelmedik bin bir çeşit zekâ oyunları ile söylemeyi başarırlar.

* Prof. Dr. Girne Amerikan Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, ulvi.keser@gmail.com

Çeşitli arşiv kaynakları ve sözlü tarih çalışmalarından da istifade edilerek hazırlanacak bu çalışmada Kıbrıslı Türklerin istiklal aşkı ve İstiklal Marşı'na nasıl sahip çıktıkları bilimsel ve objektif bir dille aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Kıbrıs, İstiklal Marşı, EOKA, Enosis, Türkiye

Abstract

British Administration which captured the authority in Cyprus after the well-known 93 War in 1878 started making the heavy pressure, censoring, and intelligence activities upon Turkish Cypriots on the island. Turkish prisoners of war captured in Dardanelles/Çanakkale Front are transported to Cyprus, then Armenians who are collected from all over the world by France so as to make most use against Ottoman Empire are taken to Cyprus having French uniforms under the French flag with British collaboration in Cyprus camps, then Turkish Cypriots once more feel the same heavy pressure upon themselves during the National Struggle in Anatolia as well as the republican period in Turkey in 19220's. 1931 Greek Cypriot Riot, and the following World War II period bring nothing but censor, martial law, and hatred upon the Turkish Cypriots once more. Then it is forbidden to hoist the Turkish flag in the schools, and National Anthem is also restricted by the British authority on the island. Despite the fact that the 1931 Riot was carried out by the Greek Cypriots against the British system, Turkish Cypriots are subjected to the harassment, censoring, restrictions, and the heavy pressure. Even if the WWII comes to an end, Greek and Greek Cypriot obsession with Megali Idea and Enosis never come to an end. Therefore the British government gets the pressure heavier and heavier upon the Turkish Cypriots forbidding the Turkish flag, and the National Anthem to sing. In spite of the fact that the atmosphere is so terrific, and hard to breathe, those Turkish Cypriot people get a way to sing their National Anthem using a good many interesting and intelligent ways that no one can guess making most use of their subtle wit, intelligence, and perspectives.

This scientific research that will be prepared using lots of archive resources, as well as the oral interview resources will focus objectively on how those Turkish Cypriots have managed to own, protect, and sing their National Anthem within such a hard, terrific, and military atmosphere of the British authority in Cyprus.

Keywords: National Struggle, Cyprus, National Anthem, EOKA, Enosis, Turkey

Giriş

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'e çıkan ve Batı Anadolu'yu işgal eden Yunanistan'ın hemen ardından 16 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan Bandırma vapuruyla Anadolu'ya hareket eden ve Anadolu coğrafyasında özgürlük meşalesini 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'da ateşleyen Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı mücadele 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya gelen heyetle yeni bir ivme kazanırken 23 Nisan 1920 günü "Hakimiyet bila-kayd ü şart milletindir." düsturuyla Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla da yeni bir çehreye bürünür. Anadolu coğrafyasının dört bir yanında işgalcilere karşı başlatılan mücadelenin bir sonraki adımı ise yeni kurulacak devleti temsilen milli bir marştır ve dünya uluslarınıninkilerden farklı olarak Türk milletine ait olan milli marş hep "İstiklal Marşı" olarak nitelendirilecektir. Maarif Vekâleti tarafından düzenlenen ve toplam 724 şiirin katıldığı yarışmada sözlerini Burdur Milletvekili Mehmet Akif Ersoy'un yazdığı marş 12 Mart 1921 tarihinde BMM'de kabul edilirken marşı ilk defa okuyan da Maarif Vekili Hamdullah Suphi Tanrıöver olacaktır.

Ulusal kimliğin şekillenmesinde son derece önemli bir yeri olan İstiklal Marşı sadece Anadolu coğrafyasını değil, Misak-ı Milli sınırları dışında kalan coğrafyalarda da Türk insanının gönülden sahiplendiği ve kendi özünü bulduğu bir marş haline gelecektir. Bu bağlamda İstiklal Marşı'na sahip çıkanlar arasında Kıbrıslı Türkler de vardır. Milli Mücadele'nin devam ettiği süreçte Kıbrıs adasında Rumların ve Yunanların Anadolu'dan gelen her kötü haberde bayram yaptıkları anlarda Kıbrıslı Türkleri bir araya getiren şevk ve motivasyon İstiklal Marşı olacaktır. 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'e giren Türk askeriyeye ilgili haberlerin alınmasının ardından meydanlarda toplanan Kıbrıslı Türkler ilk defa ve muazzam bir coşkuyla İstiklal Marşı'nı okuma bahtiyarlığına erişirler. Milli Mücadele sürecinin ardından İkinci Dünya Savaşı dönemi ve Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nun Kıbrıs ziyareti, 28 Kasım 1948¹ ve 11 Aralık 1949 Ayasofya Mitingi², 27 Ocak 1958 Büyük Mitingi, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde engellemelere rağmen milli günlerde İstiklal Marşı okunması, 29 Ekim 1961 günü adaya getirilen ilk Atatürk Heykeli'nin açılışı, 25 Aralık 1963 sonrasında adada kurulan askeri sancak radyolarının başlattığı okullar, spor sahaları ve törenlerden canlı yayınlar sırasında İstiklal Marşı okunması ve 20 Temmuz 1974 Barış Harekatı sonrasında devam ettirilen bütün törenlerde İstiklal Marşı ile başlanması bunlar arasında mihenk taşlarıdır.

¹ 28 Kasım 1948 tarihli bu miting sonrasında Başbakan İsmet İnönü'ye bir telgraf gönderen Dr. Fazıl Küçük mitingle ilgili bilgi verir; "28 Kasım 1948 tarihinde Lefkoşa'da 15.000 Türkün yapmış olduğu Ayasofya mitinginde bir kere daha Kıbrıs Rumlarının Yunanistan'a ilhak ve muhtariyet taleplerinin şiddetle reddedilmesi oy birliğiyle kararlaştırılmıştır. Kıbrıs Türkleri ilhak ve muhtariyetin tamamıyla Türklüğün mahvına sebep olacağına ve adanın asayişini bozacağına inanıyorlar." BCA.030.01.40.241.14.

² M. Fazıl Kouchouk, *The Voice of Cyprus*, Lefkoşa, Kasım 1956, s. 3.

1. Milli Mücadele Dönemi ve Sonrası

Kıbrıslı Türklerin en büyük arzusu “Kıbrıs Türk’üyüz derken Kıbrıs’ı vatan bilmişiz; ama Türkiye’nin bir parçası olduğumuzu unutmadık, unutmayız. Çünkü en aziz parçalarımız oraya yayılmıştır. Her evden Türkiye’de insanlarımız vardır.”³ fikrinden hareketle barış huzur içerisinde yaşamaktır. Yunan ordusundaki Rumlar Anadolu’da Türk insanına karşı mücadele ederken Kıbrıslı Türkler de Anadolu’ya destek olurlar.⁴ Bu dönemde kandırılarak veya zorla cepheye sürülerek Anadolu’da Mehmetçiğe karşı savaşmaya zorlanan pek çok Kıbrıslı Türk bunu reddederek Türk askerinin saflarına katılır. Bir yandan yokluk ve kuraklıkla mücadele ederken bir yandan da iç ve dış düşmanlara karşı mücadele etmek zorunda kalan Kıbrıslıların en büyük moral kaynağı Anadolu’ya olan güvenleridir;⁵

“Mevkiimiz gayet müşkül, davamız da pek mühimdir. Etrafımızda bizi tehdit eyleyen düşman kuvvetleri de az değildir. Ahval ve hadisetin ise müşevveş şerait içinde cereyan eylemekte olduğu da inkâr olunamaz. İşte, ahval-i umumiye bu suretle görmekte olan bazı zayıf yürekli davamız hakkında endişeye düşerek bedbin oluyorlar... Binaenaleyh zafer yolumuzun nihayete ulaşmak üzere bulunduğu şu son günlerde beyhude endişeye düşerek nevmid ve bedbin olmayalım. Çünkü müdafaasına kalkıştığımız davamız mukaddes olduğu kadar meşrudur. “

Yardım faaliyetlerinin devam ettiği günlerde birlik ve beraberliklerinden en ufak bir taviz vermeyen Kıbrıs Türkleri ayrıca Türk kadınının da ön plana çıkmasıyla ilk önce Ba’da olmak üzere müsamereler, piyesler, oyunlar, şiir, hitabet gibi çalışmalarla yardım kampanyalarını devam ettirirler. İngiliz esir kampında bulunan Türk savaş esirlerine yardım ettiği için tutuklanan ve hapse atılan Dr. Esat Bey’in karısı Faika Esat Hanımefendi de Anadolu’daki Kurtuluş Savaşı’na katılma mutluluğuna erişen ilk Kıbrıslı Türk kadındır.⁶ Cumhuriyet sonrasında Kıbrıs Türk toplumunu bilinçlendirmeye çalışan aydınlar arasında Melahat Hacıbulgur, Hıfsiye Ziya Hacıbulgur ve Kadriye Hacıbulgur da vardır ve her ne kadar okullarda dersler “Çok yaşa kraliçem” sözüyle başlasa da o ne yapıp edip çocuklara İstiklal Marşı’nı da okutmayı başarmaktadır.⁷ Türkiye’de cumhuriyetin ilanının ardından Hacıbulgur Kardeşler görev yaptıkları okullarda derse başlamadan önce yasak olmasına rağmen Türkiye ile ilgili konuşmalar yapmakta, öğrencilerle birlikte toplumsal bilincin oluşabilmesi amacıyla İstiklal Marşı okumakta ve sonra derse başlamaktadırlar. Kıbrıs’ta ilk defa Kıbrıslı

³ Rauf Denктаş, “Kıbrıs’ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu Açış Konuşması“, *Kıbrıs’ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 1994, s. 3

⁴ Beria Remzi Özoran, “Mustafa Kemal Ve Kıbrıs Türkleri“, *Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri, 1919–1938*, Ankara, Kasım 1989, s. 298

⁵ Şükrü S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878–1960)*, İstanbul, Kasım 1984, s. 164–165

⁶ Mehmet Ali Gökdel, “19 Mayıs, Atatürk ve Kıbrıs Türkü“, *Güvenlik Kuvvetleri Dergisi*, Lefkoşa, Temmuz 1991, Sayı 14, s. 17

⁷ Filiz Besim, *Kendi El Yazımıyla Dilden Dile Kıbrıs*, Lefkoşa, Ağustos 2008, s. 123.

Türklerin hep beraber İstiklal Marşı okumaları ise 9 Eylül 1922 tarihinde Milli Mücadele'nin son merhalesi olan İzmir'den sevinçli haberler gelmesinin ardından İngiliz yetkililer izin vermemesine ve silahlı askerlerle müdahalede bulunmasına rağmen Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı ve toplum lideri Faiz Kaymak'ın⁸ “Kıbrıslı Türkler hem cesaretlerini ve hem de anavatanına bağlılığını kanıtliyordu.” dediği Lefkoşa'da Atatürk Meydanı'nda gerçekleşir ve davul zurnalar eşliğinde bir kutlama da yapılır.⁹ Lozan Antlaşması'nın hemen sonrasında antlaşma hükümleri İngiltere tarafından 6 Ağustos 1924 tarihinde tasdik edilir.¹⁰ O güne kadar Türk tabası olarak görülen Kıbrıs Türklerinden İngiliz uyruğuna geçmek ve adada kalmak veya Türk tâbiyetine sahip olarak adayı terk etmek ve Türkiye'ye göç etmek isteyenlere tanınan bu haklarla yaklaşık 7-8.000 civarında Kıbrıslı Türk de kayıklar, tekneler veya vapurla Türkiye'ye göç eder.¹¹

1 Ocak 1924 tarihinde Lefkoşa'da Dr. Hüseyin Zekai Bey'in evinde kurulan Darülelhan Musiki Cemiyeti'nin ardından Nisan 1925 tarihinde de Darülelhan Müzik Okulu açılır ve Cemiyet ilki Bafta olmak üzere adanın dört bir yanında konserler vermeye başlar. Derneğin en önemli faaliyeti ise bu toplantılarda İstiklal Marşı'nı da keman, ud, kanun ve tef vasıtasıyla icra etmeleridir. Darülelhan'ın bu konserlerinde İstiklal Marşı okuyanlar arasında Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi'nin önemli isimlerinden Hatice Tahsin de vardır;¹²

“1922'de Eczacı Nebil'in olduğu yerde askeri doktor olan Dr. Zekai Bey izin verdi ve evinde Darülelhan adında bir musiki cemiyeti kuruldu. Abdülaziz Azim Bey, Nazım Ali İleri, Dişçi Adnan, Lefkeli Dişçi Derviş Bey bana ve birkaç arkadaşa İstiklal Marşı'nı öğrettiler. Müsamereelerde sahnenin önünde okurduk. Halkı ayağa kaldırırlar ve hep beraber okurlardı. Bu fedakâr insanlar Kıbrıs'ta Türklük ateşini tutuşturanlardı...”

Bu dönemde Darülelhan vasıtasıyla dayanışma ve toplumsal bilincin yaratılabilmesi için İstiklal Marşı'nı geniş kitlelere yaymaya ve öğretmeye başlayan Hatice Tahsin gibi idealistler daha önce olduğu gibi İngiliz yönetiminin getirdiği İstiklal Marşı yasağıyla da karşılaşır ve sadece İngiliz milli marşını söylemeleri istenir. Faaliyete geçtikten sonra bir süre çalışmalarına ara veren Darülelhan Mart 1944 tarihinde yeniden çalışmalara başlar ve özellikle Kardeş Ocağı'nda verdiği 23 Nisan, 19 Mayıs, 30 Ağustos konserleriyle Kıbrıslı Türklerin direnç gücünü hep yüksekte tutar.

⁸ Öğretmenlik yaptığı okulda Türkiye, Atatürk ve cumhuriyetin faziletleriyle ilgili konuşmalar yapan ev öğrencilere İstiklal Marşı okutan Faiz Kaymak'a İngiliz yetkililerse “Ders saatlerinde ne Atatürk'ten ne de Türkiye'deki gelişmelerden bahsedin. Yapmak istediklerinizi evinizde yapın.” demektedirler.

⁹ Reşat Akar, *Atatürkçü Kıbrıs Türkleri*, İstanbul, Mayıs 1981, s. 11

¹⁰ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., İstanbul, 1975, s. 7.

¹¹ Haşmet Muzaffer Gürkan, *Bir Zamanlar Kıbrıs'ta*, Lefkoşa, 1996, s. 91.

¹² Aydın Akkurt, *Kod Adı Lale; Mücadele Hatice Tahsin'in Anıları ve Yaşamı*, Akdeniz Haber Ajansı Yay., Lefkoşa, Kasım 2000, s. 11.

Lefkoşa'daki Kardeş Ocağı vasıtasıyla 10 Mart 1925 tarihinde İngiliz Kralı V. George'un emriyle Kıbrıs bir Taç Koloni (Crown Colony) haline gelir Sir Malcolm Stevenson'un 1 Mayıs 1925'te Kıbrıs'ın ilk İngiliz Valisi olmasının ardından Türk toplumuna da verilmesi gereken elektrik, su, yol, posta, belediye hizmetleri gibi hizmetler, eğitimle ilgili devlet hizmetleri Rumlara ağırlıklı olarak verilmeye ve Türkler üzerindeki baskı ağırlaştırılmaya başlanır. Aynı yıl içerisinde Aralık 1925'te Larnaka'da Türkiye'nin ilk defa olarak şebenderlik (konsolosluk) açması ve Asaf Bey'i de şebender olarak göndermesi ise Kıbrıslı Türklerin yüreklerindeki özlemi kabartacak türdendir. Konsolosluk daha sonra Larnaka'dan Lefkoşa'ya taşınacaktır;¹³

“Cumhuriyet Bayramlarında Vedia ve Beria Hanımlarla Konsolos Asaf Bey'i kutlamaya giderdik. Hâkim Raif Bey (Rauf R. Denктаş'ın babası), Söz gazetesinin sahibi Remzi Okan Bey, Süleyman Bey ve daha birçok ileri gelen Türkler de Asaf Bey'i ziyaret ederdi. O zaman konsolosluk Ledra Palas'ın karşısında bir bahçenin içindeydi. Halk da Türk bayrağını görebilmek için konsolosluğa giderdi. Konsolosluk daha sonra Çetinkaya'nın karşısına taşınmıştı. Halk hisarın üstüne toplanır ve Türk bayrağını seyrederdi...”

Dönemin Valisi Sir Ronald Storss'un bütün engellemeleri ve tepkilerine rağmen gerek konsolosluğa giden Kıbrıslı Türk ileri gelenleri ve gerekse milli bayramlar ve törenler nedeniyle konsolosluk etrafında toplananlar ya da hisarın üzerine çıkan Kıbrıslı Türkler burada bazen içlerinden bazen yanlarındakilerin bile duymayacağı bir ses tonuyla İstiklal Marşı'nı da söylerler;¹⁴

“İngiliz öğretmenlerin tüm baskı ve tehditlerine rağmen 29 Ekim 1930 günü okulumuzu Türk bayrakları ve çiçeklerle süslemiştik. Her şeyi göze almıştık. Okuldan atılma pahasına da olsa bu büyük bayramımızı kutlayacaktık. Diğer okullar da aynı şekilde süslenmişti. Okuldan ayrıldığımda Kardeş Ocağı'nın, Salim Aziz'in otelinin, Türk dükkânlarının ve evlerinin Türk bayraklarıyla süslendiğini görmüştüm. Yalnızca Evkaf binalarında ve Evkaf'a ait camilerin minarelerinde Türk bayrakları yoktu. Evkaf'ın başında bulunan İngiliz yanlısı Türk camilere Türk bayraklarının asılmasına karşı çıkmıştı. Lise öğrencileri yollara dökülmüş, marşlar söylüyorlardı. Ağlayanlar da vardı. Bir ara İngiliz askerleri geldiler. Silahlarının ucundaki uzun süngülerle Türk bayraklarını parçalamaya başladılar. Öğrenciler karşı duruyorlardı. İngiliz askerleri pek çok lise öğrencisini o gün tutukladılar. Lisedeki durum daha da kötüydü. 29 Ekim günü lise avlusunda toplanan öğrenciler okulların tatil edilmesini, ulusal bayramların kutlanmasını istiyorlardı. Müdür Grant tehditler

¹³ Önce Larnaka'da ve daha sonra da Lefkoşa'da Türk Şebenderliği Kıbrıslı Türklerin bayrak özlemi yanında gönülden İstiklal Marşı okuyabilecekleri bir yer haline gelecektir. Öte yandan bu şebenderlik 1927 yılında bilinmeyen bir nedenle kapatılmış ve Kıbrıslı Türklerin baskılarıyla 8 Temmuz 1928 tarihinde şebenderin yeniden adaya gelmesiyle tekrar faaliyete geçmiştir. Akkurt, *Kod Adı Lale*, s. 11.

¹⁴ Hatice Tahsin'den aktaran Akkurt, *Kod Adı Lale*, s. 16.

savurarak öğrencilerin sınıfa girmesini istedi. Öğrenciler sınıflara girmediler ve okulun bayrak direğine Türk bayrağı çektiler. Bunun üzerine pek çok lise öğrencisi okuldan atılmıştı...”

Bu dönemde özellikle Maarif Dairesi Başmüfettişi Canon Newham vasıtasıyla Kıbrıslı Türklerin Türk bayrağı aşkı yanında İstiklal Marşı icra edilmesi de mümkün olduğunca kısıtlanmaya, engellenmeye ve önüne geçilmeye çalışılır. Aynı durumu yaşayanlardan birisi de Rauf R. Denктаş'ın babası Raif Bey olacaktır ve o da bütün Kıbrıslı Türkler gibi Lefkoşa'daki şehbenderliği bayrağı selamlama ve İstiklal Marşı okuyabilmek için muazzam bir fırsat olarak değerlendirecektir;¹⁵

“...Lefkoşa'ya giriş Cuma günleri Ledra Palas tarafından olduğunda Şehbenderlikteki Türk bayrağı saygı ile selamlanırdı. Cuma günleri gidiş ve gelişler bayrağı iki kez selamlamak için daima bu kapıdan olurdu. Bayrağa yaklaşınca arkadaşları köylümüz Mehmet Refik Bey, kavas emeklisi Hüseyin Bey, Con Rifat, Refet Bey babama takılırlardı ve ‘Başın terledi herhalde, sil şu terini.’ derlerdi. Babam da şapkasını selam verircesine çıkarır, bayrağı selamlar, arkasından mendiliyle başını silerdi. Çünkü sivil polisler, idare amirleri milliyetçileri devamlı surette takip ederler, jurnaller hazırlardı. Bayrağı selamlayan memurların sorgusu suali yapıldığında hepsi de erlerini sildiklerini iddia ederlerdi...”

Aynı durumu yaşayanlardan birisi de bu dönemde Kıbrıslı Türklerin haklarını savunan Söz gazetesi sahibi Mehmet Remzi Okan ve kızlarıdır ve Bedia Okan da o yıllarda yaşadıklarını şu sözlerle aktaracaktır;¹⁶

“...Bizim çocukluğumuzda Türk bayrağını sadece Larnaka'daki Türk konsolosluğunda görebiliyorduk. Çünkü sadece orada asılabilirdi. Babam özellikle de 23 Nisan, 29 Ekim gibi bayram günlerinde bizi Larnaka'ya konsolosluğa götürürdü. Evimizde Türk bayrağı vardı ama onun konsoloslukta dalgalandığını görmek başka bir heyecandı. Bu Türk bayrağını çekememe uzun uzun sürdü ve Kıbrıs Türk'ü bayrağına hasret kaldı...”

2. 1931 İsyân Süreci

Kıbrıs'ta adanın dört bir yanında ilk defa olarak bu kadar büyük bir coşku ve heyecanla kutlanacak olan 29 Ekim kutlamaları 1930 yılında dönemin Kıbrıs Valisi Sir Ronald Storrs tarafından “büyük bir tehlike” olarak adlandırılırken bütün yasaklama, kısıtlama, sıkıyönetim ve baskılara rağmen bayram kutlaması yapılır ve binlerce insan ilk defa bu kadar coşkuyla İstiklal Marşı'nı dillendirir. Bu dönemde de Rumların adanın statüsünün değiştirilmesi ve Kıbrıs'ın

¹⁵ Rauf R. Denктаş, *Karkot Deresi*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul Kasım 2005, s. 39-40.

¹⁶ Neriman Cahit, *Tarihin Kapısını Çalmak; Alo Buyurun Ben Bedia Okan*, Lefkoşa, Mart 2009, s. 151-152

Yunanistan'a ilhak edilmesi yönündeki faaliyetleri devam eder. Enosis fikrinin ilk defa ortaya atıldığı 18 Ekim 1828'den tam 103 yıl sonra ilk ciddi Rum ayaklanması gerçekleşir ve Rumlar 21 Ekim 1931'de Kition Piskoposu Nikodimos Milanos ve Kyrenin Piskoposu'nun öncülüğünde İngiliz idaresine karşı isyan başlatırlar. Bunun sonucunda Kıbrıs Valisi Sir R. Storss'a 12 Kasım 1931'de verilen olağanüstü yetkiler sonucu İngiliz İdaresi'nce uygulanan yaptırımlar sadece Rumları değil Türkleri de kapsar. Anayasa, Yasama Meclisi, Belediye seçimleri, siyasi partiler askıya alınır, basına sansür uygulanır, eğitim üzerinde sıkı bir denetleme başlar. "Türk'üm." demek yasaklanır,¹⁷ Türk tarihinin okutulması kısıtlanır ve devlet büyüklerinin resimleri okul duvarlarından kaldırılır. Lefkoşa'daki Türk Lisesi'nde öğrencilerin kurduğu bando da İstiklal Marşı başta olmak üzere Türklük şuurunu aşıl原因an marşlar icra ettiği gerekçesiyle lağvedilir. İngiliz yönetimi okullara ve camilere Türk bayrağı asılmasını, 19 Mayıs ve 29 Ekimlerde bayram kutlamalarının yapılmasını, Türkiye'den kitap getirtilmesini, hatta kitaplarda bulunan bayrak ve Atatürk resimlerinin bile bulunmasını yasaklar;¹⁸

"...Mesela İngiliz'in yaptığı... İngilizler 31 Aralık isyanında bir ortam yaratıyor ve vali konağını yaktırıyor Rumlara. Aslında yakan Rumlar değil, yaktıran İngilizlerdir. Hemen öyle bir ortam yaratıyor ki cezasını, faturasını, biz Türkler ödüyoruz. Evkaf diye bir müessesemiz vardır ki hemen bütün Osmanlının yönetiminde bu vardır. Kıbrıs'ta toprağın büyük bir kısmını elinde tutuyor. En zengin kuruluştur. Dini ve eğitimi elinde tutan, yetiştiren bir kuruluştur. Onun yönetimi değiştiriliyor ve başına bir İngiliz getiriliyor. Adadaki sözde iki etnik gruba, hem Türklere, hem Rumlara öyle bir yasa getiriliyor. Bizde 5 yıllık ve 8 yıllık okullar vardı. Her köyde beş yıllık, zengin köylerde ve kasabalarda sekiz yıllık Rüştüye diye okullar vardı. Limasol'da kızların ve erkeklerin gittiği iki tane rüştüye vardı. Bunun dışında Fevziye Mektebi vardı. Hepsini İngiliz kapatıyor. Adada 23'ten fazla ortaokul vardı. Bir tek ortaokul ve lise bırakıyor Lefkoşa'da ve başına Çanakale'de dizinden kurşun yarası alan Mr. (John George Harold) Wood diye birisini getiriyor.¹⁹ Bu Mr. Wood'un karısı da Ermeni.²⁰ Yurtta kalan öğrencilerin başına da yurt müdürü olarak homoseksüel bir İngiliz'i getiriyorlar. Evkafın başına da bir İngiliz'i getiriyorlar.

¹⁷ Denктаş, *Karkot Deresi*, s. 39-40.

¹⁸ TMT Limasol Sancağı mensubu merhum Mehmet Y. Manavoğlu ile 25 Ağustos 2004 tarihinde Girne'de yapılan görüşme.

¹⁹ Bu adam ve okulla ilgili olarak da Erdoğan Mirata da "...Bu okulda biz 6 yıl boyunca Türk bayrağı görmedik. Milli şiir ve yazıları ancak gizlice okuyabildik." diyecektir. Erdoğan Mirata, *Şaka Gibi; Hatıralar Hatırlatmalar*, Lefkoşa, Ekim 2015, s. 59.

²⁰ Kıbrıslı merhum radyo programcısı ve sunucu Hüseyin Kanatlı da anılarında bu İngiliz müdür ve Ermeni karısının Türklük şuurunu engellemek amacıyla yaptıklarından acıyla bahseder ve "London Stick" denilen sopayla Türk öğrencileri nasıl hırpaladığından bahseder. Hüseyin Kanatlı, *Uçan Yıllar 1931-1959*, Lefkoşa, Haziran 2014, s.62

30'lu yıllarda bütün Avrupa'da büyük bir açlık vardı, bütün dünyada büyük bir açlık vardı. Evkaf'ın 1.000.000 Kıbrıs lirasını küçük zanaatkârlara dağıtmak üzere alıyor. 100 kişiye dağıtıyorsa 90'ı Rum. Kurduğu bütün polis karakollarını, hastane binalarını, kaymakamlıkları Evkaf'ın toprakları üzerine kuruyor. Kilisenin, Rum'un toprağına ise hayır (kurmuyor). Limasol'daki polis karakolunun aylık değil yıllık kirası o dönemde 1 kuruş. Daha sonra siliniyor ve hepsi devletin oluyor. Sonra İngilizler ne yaptı? Türkiye'de okuyan Kıbrıs Türklerini de kabul etmedi. Diyelim ki dört sene, beş sene Hukuk Fakültesi okudunuz ve buraya geldiniz. Yazihane açamazsınız. Git 2 sene İngiltere'ye oku, gel ve ondan sonra yazihane aç. Ama bir lise mezunu gider (İngiltere'ye) 2 sene okur ve buraya gelip avukatlık yapar. Yani İngilizler Türkleri okumuşsuz bıraktı. Bizi cahil bıraktı..."

Ancak İngilizlerin bu davranışının arkasında İngiliz idaresinin özellikle Kıbrıs Türklerini sindirmeye yönelik olarak planlı bir girişimi söz konusudur;²¹

"Bu dönemde İngilizlerin İslam Lisesi, bayrak çekme yasağı getirmesi, İstiklal Marşı'na yasak getirmesi Türklük duygularını köreltmek için uyguladıkları bir yoldur. Biz İslam'ız fakat Türk'üz. "

Emir Ali Başar da daha sonra eğitimci olarak görev yapacağı Kıbrıs'ta yaşadığı bu süreci "...Ben öğrenimim esnasında okuduğum okullarda, ilkokul, ortaokul ve lisede göndere Türk bayrağının çekildiğini hiç görmedim. Milli günler hiç kutlanmazdı. İstiklal Marşı ve diğer milli marşların öğretilmesi ya da okunması da yasaklar arasındaydı. Bizim kuşağımız bu marşları okullarda değil, Mezunlar Birliği'nin açtığı kurslarda öğrenmiştik..."²² sözleriyle aktaracaktır. Özellikle aday Yunanistan'a ilhak amacıyla Rumların çıkarttıkları 20 Ekim 1931 Rum İsyanı²³ sonrasında İngilizlerin Türklere ve Rumlara sansür uygulaması, ardından okullara Türk bayrağı çekilmesini yasaklaması, kitaplardan Türk bayrağı ve Atatürk resimleriyle milli duygular aşıl原因an şiir ve yazıların kopartılıp atılması²⁴ ve İstiklal Marşı okunmasına yasak getirmesi de Kıbrıslı Türkler tarafından farklı çözüm yolları bulunmak suretiyle çözülür.²⁵ Bununla beraber okullarda İngiliz yönetimi tarafından İstiklal Marşı kesinlikle yasaklanırken "Ankara'nın taşına bak.", "Annem beni yetiştirdi.", "İzmir'in yollarına bomba koydular."²⁶ gibi şiirler ve marşların söylenmesi ise neredeyse imkansız

²¹ TMT'nin Limasol kadrosundan merhum Macit Aydınova ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme.

²² Emir Ali Başar, *Anılarım*, Ağustos 2017, Lefkoşa, s. 68.

²³ Bu konuyla ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı tarafından gönderilen 29 Şubat 1931 tarihli yazıda Atina'da senede bir sefer yayımlanmakta olan Mağas Engiglopedikos Kazamias isimli takvimin 24. sayfasında "müneccim gibi" daha sonra olacak olaylarla ilgili bilgi verildiği, bu olayların daha önceden planlandığı ve İstanbul'daki Rum Ortodoks ruhani reisliğinin de parmağı olduğu belirtilir. BCA.030.10.109.727.4.

²⁴ Aydın Akkurt, *Kod Adı Lale.*, s. 77.

²⁵ Örneğin öğretmenler tarafından "Terhis Notları" adı verilen ders notları çıkartılmak suretiyle öğrencilerin Anadolu'daki eğitime uygun ve aynı paralelde yetiştirilmeleri sağlanır. Ayrıca 1934 yılından itibaren ilköğretim okullarında eğitim 5 yıldan 6 yıla çıkartılarak öğrencilerin eksiklikleri bu şekilde giderilmeye çalışılır.

²⁶ Hüsnü Feridun, *Eğitimle Bir Ömür*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, s. 4.

hale gelir.²⁷ Bu dönemde örneğin Haydarpaşa İlkokulu'nda (1937-1943) devresinde Zeynel Bey'in öğrencisi olarak okuyan Hüseyin Şenol da "...Milli şarkılar ve milli marşlar çalmamız ve söylememiz yasaktı."²⁸ diyecektir. Aynı dönemde öğretmenlik yapmakta olan Hatice Tahsin ise yaşadıklarını şu sözlerle aktarır;²⁹

"1937'de ilk defa Ayasofya Kız İlkokulu'na İngilizce öğretmeni olarak tayin oldum... Sabah önce İngiliz marşı okunur ve sınıfa giderdik. Ben öğrencilere İstiklal Marşı'nı da öğrettim ve sınıfa girince İstiklal Marşı'nı da okuturdum. Korkum yoktu. Kendi kendime dedim ki 'Ben bu işi yapmazsam başkası hiç yapamaz.' 1931 isyanından sonra yetişen bu nesil ne İstiklal Marşı'nı ne de Türk bayrağını bilirdi. Çocuklara 'Bana bir Türk bayrağı çizin.' dedim. Çocuklar tabakaların üzerine hep İngiliz bayrağı çizdiler çünkü bilmiyorlardı. O zaman siyah tahtaya bir Türk bayrağı çizdim ve 'Bu bizim bayrağımızdır.' dedim; ancak gece düşündüm ki çocuklar Türk bayrağını yine de tahtadaki siyah şekliyle hatırlayacaklar. Onun için ertesi gün sınıfa üzerinde Türk bayrağı olan Türkiye haritası götürdüm ve gösterdim. Her gün İstiklal Marşı'nı gene okutmaya devam ettim..."

29 Ekim 1937 günü Cumhuriyet Bayramı'nı kutlamak ve İstiklal Marşı okuyarak tören yapmak isteyen öğrenciler dayak cezasına çarptırılırken 4 öğrenci de elebaşı oldukları gerekçesiyle okuldan atılırlar. Aynı dönemde tıpkı Hatice Tahsin gibi öğretmen olan ve Lefkoşa'da Viktorya Kız Lisesi'nde görev yapan Peyker Tefvîk ise ilkokuldan mezun olan çocukların genelde maalesef İstiklal Marşı'nı bilmediklerinden yakınacaktır.³⁰ Tıpkı Hatice Tahsin'in İngiliz müfettişe "Memleketleri tanıtıyorum, sıra Türkiye'ye geldi..." diyerek yaptığı gibi İngiliz döneminde Ayanni isimli köyde öğretmenlik yapan Hüseyin Kanatlı da Türk bayrağı yasak olan, İstiklal Marşı okutulmayan okulunda buna bir çözüm arar ve okulun son günü karne dağıtılacağı gün muhtarın bütün çekincelerine rağmen okul bahçesine bütün köylüleri doldurur, 1-5. sınıf öğrencilerini ay şeklinde, 6. sınıf öğrencilerini de yıldız şeklinde dizer, Türk bayrağı üzerine bir konuşma yapar ve İstiklal Marşı ile töreni başlatıp öğrencilere karnelerini dağıtır.³¹ Kıbrıs Türk toplumunun önemli isimlerinden 1930 Geçitkale (Köfünye) doğumlu Erdoğan Mirata da anılarında "...Ne acıdır ki ilk bayrak sevgisiyle tanıştığımız bu yabancı bayrağı 6 yıllık ilkokul yıllarımızın bayrağı bilmiş, marşını da 'Yaşa kralımız, Yaşa hakanımız.' diye sık sık haykırmıştık. Hem de Türk bayrağı diye bir değerimizden habersiz olarak..."³² diyecektir. Bu dönemde Kıbrıslı Türkler açısından son derece

²⁷ BCA. Hariciye Vekâleti I. Daire Umum Müdürlüğü'nün Kıbrıs isyanı hakkında Yüksek Başvekâlet gönderdiği 17 Aralık 1931 tarihli yazı.

²⁸ Halil Selçuk, *Kıbrıslı Türklerde İlköğretim Müzik Eğitimi 1571-1983*, YDÜ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa, Mayıs 2019, s. 69

²⁹ Aydın Akkurt, *Kod Adı Lale*, s. 22-23.

³⁰ Ali Nesim, *Batmayan Eğitim Güneşlerimiz*, KKTC MEB Yay., Lefkoşa, 1987, s. 49.

³¹ Kanatlı, *Uçan Yıllar*, s. 213.

³² Mirata, *Şaka Gibi*, s. 44.

önemli bir fırsat olarak değerlendirilen, anavatan Türkiye ile hasret giderme, Türk bayrağını selamlama ve İstiklal Marşı'nı çeşitli bahaneler yaratmak suretiyle canhıraş okuma sebebi olan bir durum ise Hamidiye Okul Gemisi'nin Hatay'ın denize kıyısı olan limanlarından sonra 20-22 Haziran 1938 tarihinde Kıbrıs adasına yaptığı ziyaret olacaktır. ³³ Tam bir güç gösterisi olarak da nitelenebilecek bir hareketle Mustafa Kemal Atatürk askeri denetlemelerde bulunmak ve halkla birlikte olmak amacıyla Mersin'e gelir ve burada İsmet İnönü ve Mareşal Fevzi Çakmak'la bir araya gelir.³⁴ Mustafa Kemal Atatürk yanında askeri ve sivil üst düzey yetkililerin Mersin'de bulunduğu sırada Hamidiye gemisi de Akdeniz'e açılmış durumdadır. Akdeniz ve Yunan sularına bu kadar aşına olan bir geminin yaklaşık 25 yıl sonra aynı bölgeye tekrar gönderilmesi ince bir stratejinin parçasından başka bir durum değildir. Kıbrıslı Türkler açısından geminin adayı ziyaret etmesi ise sadece sıradan bir ziyaret değil KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş'ın dedesi Şehirli Memed'in 1878 yılında Lefkoşa'da göndere İngiltere bayrağı çekilirken söylediği "Osmanlı bugün gitti; ancak yine gelecekler."³⁵ sözünde olduğu üzere bu dileğin gerçekleşmesi yönünde ilk adım olarak algılanmasıdır. İngiliz idaresini kaygılandıran ve telaşa düşüren de bu husus olacaktır. Öte yandan adada 1931 yılında Rumlar tarafından Enosis düşüncesini gerçekleştirmeye yönelik olarak başlatılan isyan hareketi sırasında ve hemen sonrasında bütün bu olumsuz faaliyetlerden en çok etkilenenlerin Kıbrıslı Türkler olduğunun geç de olsa farkına varan adadaki İngiliz idaresi o güne kadar kurallara uygun davranan ve yaşayan, ayrıca İngiliz idaresine karşı hiçbir sorun da çıkarmayan Kıbrıslı Türklerin yavaş yavaş da olsa kendi aralarında örgütlenmeye başlayarak Türkiye'yi anavatan olarak gördüklerini de daha kuvvetli bir şekilde seslendirmeye başlamaları endişe kaynağı olur.³⁶

Özellikle Hamidiye gemisinin ziyareti öncesinde adada Söz ve Ses gazeteleri vasıtasıyla başlatılan milliyetçi söylemlerin İngiliz idaresi tarafından göz ardı edildiği veya önemsenmediği söylenemez. Neredeyse aynı durumla Kıbrıs'ta Birinci Dünya Savaşı döneminde de karşılaşılan³⁷

³³ Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği tarafından gönderilen E 2726/2726/44 kayıt numaralı, 336/46 sayılı 11 Mayıs 1938 tarihli yazı PRO, FO.371/21935

³⁴ Tan, 23 Mayıs 1938.

³⁵ Ulvi Keser, "Milli Mücadelede Kıbrıs-Anadolu İlişkileri ve Atatürk Sevgisi", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Sayı 376, Ankara, Nisan 2003, s. 82-93.

³⁶ BCA.030.10.62.415.8.

³⁷ Kıbrıs adasındaki esir kamplarında tutulan Çanakkale Cephesi'nden getirilmiş Türk esirlerini kurtarmaya yönelik olarak Kıbrıslı Türklerin bir isyan ve kurtarma operasyonu hazırladığı bilgisini alan Kıbrıs Valisi Malcolm Stevenson, İngiltere'nin daha önce Mısır ve Hindistan'da da karşılaştığı sömürge insanlarının isyan hareketlerinden çekinerek 6 Mayıs 1919 tarihinde Sömürgeler Bakanı'na gönderdiği bir raporla Paskalya kutlamaları sırasında Kıbrıslı Türkler tarafından karışıklık çıkartılacağını, hemen ardından da esir kampındaki Türk esirlerin İngiliz askerlerini etkisiz hale getirip ayaklanmayı adanın dört bir tarafına yaymaya çalışacaklarını bildirir ve "...Mısır ve Hindistan'da karşılaştığımızı göz önüne alarak ada sathına yayılabilecek bu kargaşa emarelerini ve kargaşa çıkması ihtimalini önlemek gayesiyle etkili tedbirler almayı tercih ettim. Bu bağlamda Kıbrıs adasının Yunanistan'a ilhakı konusunda ortalıkta yayılan dedikoduların Müslümanları olduğu kadar adada yaşayan her sınıftan insanı son derece rahatsız ettiğini ve eğer sonuç olarak bir ilhak söz konusu olacaksa bunun hemen karara bağlanmasını, bu konuda herhangi bir girişim yapılmadan önce adada halihazırda görev yapmakta olan askeri birliğin iki veya üç piyade bölüğüne ihtiyati tedbir olarak kalıcı bir şekilde güçlendirilmesi gerektiğini çok arzu ettiğimi de belirtmek isterim..." der. Konuyla ilgili

İngiliz idaresi bu sefer daha serinkanlı bir politika izlemek suretiyle sorunu daha başlamadan bitirme düşüncesindedir. Bu amaçladır ki Hamidiye gemisinin adaya gelmesinin ardından başlatılan propaganda faaliyetlerinde, gemi personeli şerefine verilen yemek ve organizasyonlarda ve basına yansıyan açıklamalarda geleneksel Türk-İngiliz dostluğundan sıkça söz edilmekte, adada yaşayan Kıbrıslı Türklerin İngiliz idaresi altında son derece mutlu olduklarından bahsedilmektedir. Kıbrıslı Türkler, Türkiye’den Hamidiye isimli eski bir harp gemisinin adaya geleceği ve Mağusa limanında demirleyeceğini duyar duymaz Karpaz’dan Baf’a, Limasol’dan Larnaka’ya adanın dört bir yanından akın akın Mağusa’ya gidebilmenin telaşına kapılırlar.³⁸

Geminin Mağusa ziyareti Türk gazetelerine “Bahriyelilerimiz Kıbrıs’ta çok parlak merasimle karşılandı. Rıhtım ve civarındaki kalelerin üzerinde biriken kesif kalabalık...”³⁹ ifadeleriyle yansır. 20 Haziran 1938 günü saat takriben 14.30 sularında Mağusa Limanı’na giren ve orada demir atan Hamidiye gemisini Kıbrıs Türk kaynakları 5.000 civarında, Rum kaynakları ise 4.000 civarında Kıbrıslı Türk’ün beklediğini belirtir. Kıbrıs Valisi Palmer ise resmi raporunda bu sayıyı 4.000 olarak belirtir. Geminin demir atmasının ardından gemi bandosu tarafından İngiliz Ulusal Marşı çalınır ve gemi komutanı başkanlığındaki bir heyet Mağusa İngiliz Komiseri’ne bir nezaket ziyaretinde bulunurlar. İngiliz Ulusal Marşı gemi bandosu tarafından çalınırken susmayı tercih eden Kıbrıslı Türkler İstiklal Marşı söylenirken ise var güçleriyle marşa katılmayı tercih ederler. O güne kadar adada eşine pek rastlanmamış bir coşku içerisinde önce limana, daha sonra da Türk askeri personelinin bulunduğu farklı yerlere gitmek suretiyle aynı coşkuyu oralarda da devam ettiren Kıbrıslı Türkler İngiliz idaresinin şaşkınlığına karşılık herhangi bir olaya ve taşkınlığa müsaade etmezler ve son derece olgun bir davranış sergilerler. Adadaki İngiliz idaresi ise bu durumdan hiç de memnun değildir ve bu faaliyetleri kışkırtıcı bulmakta, sorumlu olarak da Söz ve Ses gazetelerinde son dönemde yayımlanmakta olan haberleri ve yazıları göstermektedir.

Hamidiye gemisini adada karşılayan ve adanın farklı noktalarında düzenlenen faaliyetlere götüren ve askeri personele adeta ev sahipliği yapan ise Kardeş Ocağı olur. Lefkoşa’ya gelen Hamidiye personelinin bir kısmı Kardeş Ocağı tarafından Lefkoşa’da önce mahalli lokantalarda ağırlandırken yaklaşık 20 kişilik küçük bir bölümü de Lefkoşa’da Türk spor kulüpleri tarafından ağırlandır. Başta Mağusa olmak üzere Hamidiye gemisinin Kıbrıs adasını ziyareti münasebetiyle Lefkoşa, Larnaka, Limasol’da da farklı faaliyetler yapılır ve Türk denizcileri şerefine eğlenceler, toplantılar düzenlenir. Bu maksatla Kıbrıs Türk Konsoloslğu tarafından düzenlenen kokteyllerde etraf öncelikle Türk ve İngiliz bayraklarıyla donatılır. Bu faaliyetlerden birisinde Limasol Şeriye

ayrıntılı bilgi için bkz. Ulvi Keser, “Kıbrıs’ta Çanakkale Savaş Esirleri ve Savaş Döneminde Adada Yaşananlar”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Bahar 2007, Sayı 5, s.1-68.

³⁸ Kemal Aşık, “Hamidiye Olayı”, *Güvenlik Kuvvetleri Dergisi*, Sayı 4, Mart 1988, Lefkoşa, s.39.

³⁹ Tan, 24 Haziran 1938. Ayrıca bkz. *Ulus ve Son Posta*, 24 Haziran 1938.

Mahkemesi Yargıcı Ahmet Esat Bey'in kızı da bir sürpriz yaparak davetliler huzurunda zeybek oynar. Bu geceye katılan gemi bandosu yanında İngiliz bandosu da her iki ülkenin ulusal marşlarını da seslendirirler. Lefkoşa'ya gelen 70 kişilik grubun dışında 64 kişilik askeri personel Mağusa, 32 kişi de Baf'ta misafir edilirler ve bu askeri personel için Salamis antik kenti yakınlarında bir de piknik düzenlenir. Kıbrıslı Türkler özellikle Cumhuriyet döneminde Türkiye'den gelen bir askeri gemiyi ziyaret edebilmek ve gemideki Türk bahriyelileriyle muhabbet edebilmek amacıyla adeta birbirleriyle yarışa girerler. Akın akın Mağusa'ya gelen ve gemiyi görebilmek için limana koşanlar burada tam bir duygu seli yaşatırlar ve gemiyi çıkabilmek için de birbirleriyle adeta yarış ederler.⁴⁰

3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi

1931 Rum İsyanı sonrasında İngiliz yönetimi adada kısıtlama ve yasaklamaları nispeten azaltmakla beraber okullarda Türkçe kitap, Türkiye haritası, Türk bayrağı yine yoktur ve İstiklal Marşı okunması da en azından kağıt üzerinde yasaklanmış durumdadır. Bu noktada Kıbrıslı Türk öğretmenlerin gizlice de olsa yürüttükleri faaliyetler ve çareler üreterek çocuklara İstiklal Marşı'nı öğretmeleri ve söyletmeleri her türlü takdirin üzerindedir;⁴¹

“Müzik dersleri haftada bir yapılırdı. O yıllarda baskı olmasına rağmen öğretmenlerimiz bize İstiklal Marşı'nı da öğretiyor fakat aleni okutmuyorlardı. Törenlerde Yaşa Kralımız Marşı'nı okurduk. İmkânlar kısıtlı olmasına rağmen öğretmenler müzik derslerinde bize bir şeyler öğretmek için çok çaba sarf ederlerdi. Çünkü İngiliz müfettişler tarafından ciddi teftiş edilirdi. Müsamere ve milli günlerde koro çıkardı ama orkestra yoktu... İlkokulda İstiklal Marşı ve Onuncu Yıl Marşı dışında başka Ankara ve Karadeniz marşları gibi marşlar da öğrenmiştik. Öğretmenlik yaptığım dönemlerde ise 23 Nisan'ın yeri ayrıydı. Gösterilerin ağırlığını müziksel etkinlikler çekerdi. Törenlerin başlangıcında koro İstiklal Marşı'nı okur, daha sonra diğer marşlar ve şarkılar söylenirdi. 29 Ekim, okulların açılmasından hemen sonra olduğu için hazırlıkları tamamlamak zor olurdu.”

Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından 1946 senesinde Kız Öğretmen Koleji'nin ilk mezunlarından olan Ayşe Mustafa Katipoğlu da ilk görev yeri olan Girne'ye bağlı Kazafana (Ozanköy)'de 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nı yasaklamalar nedeniyle görev yaptığı okulda kutlayamadığından öğrencileri kendi evine götürmüş ve burada düzenlediği bir etkinlikle hem bayramı coşkuyla kutlamış ve hem de öğrencilere gizlice öğrettiği İstiklal Marşı'nı söyletme imkânı bulmuştur.⁴² Ayşe Mustafa Katipoğlu Kazafana'da görev yaptığı dönemde Kıbrıs'a gelen Ziraat

⁴⁰ Mithat Berberoğlu'nun Hamidiye gemisinin Kıbrıs ziyareti konusunda kaleme aldığı 1949 tarihli Yeşilada dergisinde yayımlanan makalesinden aktaran Ahmet. C. Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs*, s. 300.

⁴¹ Mehmet Güçlü'den aktaran Halil Selçuk, *Kıbrıslı Türklerde İlköğretim Müzik Eğitimi*, s. 69.

⁴² Ali Nesim, *Batmayan Eğitim Güneşlerimiz*, s. 79.

Fakültesi öğretim üyeleri ve öğrencilerine de görev yaptığı okulda bir etkinlik düzenleyerek onlara marşlar okutmuştur.

Öte yandan savaş döneminde Kıbrıslı Türklerin bir başka endişesi ise Türkiye ile ilgilidir ve anavatana da savaşa girmemiş olmasına rağmen yardım etmeye çalışırlar;⁴³

“...İkinci Cihan Savaşı çıkmıştı. Babamın ticarethanesinde çok değerli bir vazosu vardı, onu aldı. O güne kadar hiç kahveye gitmemiş olmasına rağmen kahve kahve dolaşip onu müzayedeye koydu. Kimin üstünde kalmışsa o kimse aynı amaçla başka bir müzayedede kullanılmak üzere vazoyu iade ediyordu. Böylece babam çok para topladı. Topladığı parayı Türkiye’deki Türk Hava Kurumu’na yollamaktı amacı. Annem de birkaç arkadaşı ile kapı kapı dolaşip eşya toplayarak çok büyük bir eşya piyangosu düzenledi. Larnaka’da Behlül Efendi’nin ambarında oldu piyango ve hiç unutamayacağım, bana Kıbrıs Türk’ünün ne olduğunu çok iyi anlatan bir anım var. Eşya toplanırken, çok fakir bir mahallede evin kapısı yerinde bir torba asılı olan ve fakir oldukları belli olan bir eve, üzülmesinler diye annemler uğramadan geçmek istemişler; ancak insanlar evden çıkıp ‘Hanımlar, bizim de Türk askerine verecek hiç değilse iki su bardağımız var.’ diyerek evden bir şeyler toplayıp vermişler.

O zaman bu şekilde toplanan paralar Türkiye’nin Kıbrıs Konsoloslughuna verilmişti. O zamanlar Kıbrıs’ta bayrak yasağı vardı. Sadece İngiliz bayrağı asılmasına izin vardı. Türk bayrağı sadece o zaman Larnaka’da bulunan Türk Konsoloslughuna çekilmekteydi. Tatil günlerinde annem, babamla konsolosluğun önüne gider, bayrağımızı orada seyrederdik. Böylece özlem gidermiş olurduk ve o millî duyguyu içimizde besler, büyütürdük...”

Dönemin içinde aynı sıkıntıları yaşayanlardan biri de Mustafa Asım Kayan olur ve doğup büyüdüğü Malya (Bağlarbaşı) köyünde yaşadıklarını anılarına şu sözlerle yansıtır;⁴⁴

“...Sömürge idaresi zamanında Türk bayrağı yalnız Cuma günleri camiye asılırdı. İstiklal Marşı’nı alenen okumak ve okullarda Türk bayrağı çekmek yasaktı. Pazartesi sabahları okula İngiliz bayrağı çekilir, İngiliz marşı okunduktan sonra odalara girilirdi. Ancak öğretmenler kapıları ve pencereleri kapattırdıktan sonra (gizlice) İstiklal Marşı’nı okutur ve odaya Türk bayrağı astırırdı. 1939 yılında yıl sonu müsamesesi esnasında Kemal Asım tarafından oynadığı tiyatro oyununda rol gereği açtığı Türk bayrağı nedeniyle okul başöğretmeni Süleyman Nesip karakol sorumlusu onbaşı Hasan Sami tarafından sorguya çekilir, sorgulandıktan sonra serbest bırakılır...”

⁴³ Hami Özsaruhan, “Emektar Üyelerimiz”, *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, No.5, Kasım 1998, Ankara, s. 33-35.

⁴⁴ Mustafa Asım Kayan, *Malya Bağlarbaşı; Başçılığa Damgasını Vuran Köy*, Lefkoşa, 2012, s. 89

Öte yandan Yunanistan'ın 28 Ekim 1940 günü teslim olması Kıbrıs'ta da hayatı hareketlendirir, Rumlar Yunan ordusuna katılabilmek için Yunan Konsolosluğuna akın ederken İngiliz Valisi Battershill de Londra'ya gönderdiği şifre telgrafta “Adada histeri sınırında bir heyecan sürmektedir. Britanya, Türk ve Yunan (sonuncusu çoğunlukta) bayrakları her yerde dalgalanıyor.” der. Esasında adadaki İngiliz yönetimi bu noktada bir kere daha ikileme düşmüş durumdadır çünkü 20 Ekim 1931 Rum isyanı sonrasında yasaklanan milli marşların çalınması, bayrakların göndere çekilmesi gibi yaklaşımlar şimdi tam tersine en üst düzeyde hoşgörüle karşılanırken Rumların Yunan ordusuna katılabilmeleri teşvik de edilmektedir. Adadaki İngiliz yöneticilerin atladıkları veya görmezden geldikleri bir husus ise Kıbrıslı Rumların yeni oluşturulan askeri güce katılma isteklerinin İngiltere veya müttefiklerine yönelik bir vatanseverlikten ziyade Yunanistan'a yönelik bir sadakatten başka bir şey değildir. Bu durumu en net gören kişi ise Kıbrıs'taki en üst düzey İngiliz yetkilisi Battershill'dir ve ona göre Rumların bu mücadelesi İngiltere için değil, doğrudan Yunanistan'ın özgürlüğü ve özellikle küçük toplumların kendi kaderlerini tayin etme hakkıyla ilgilidir ve bu olguyu adada en çok kaşıyıp tahrik eden ise Rum Ortodoks Kilisesi ile kilise üst yönetimidir. Başsavcı Stafford Foster-Sutton idaresinde “genel sahra istihkâm çalışmaları”⁴⁵ yanında tahrip ve çeşitli bomba imha işlerinde görev yapmak üzere 70 subay ve 1.300 kişilik bir personel görevlendirilir.

Savaşın devam ettiği dönem içerisinde Kıbrıs'ta yaşanan ilginç bir gelişme ise diplomatik alandadır ve Türkiye'nin tarafsız ve savaş dışı politikasından vazgeçerek İngiltere ve müttefikleri yanında harbe girmesi için düzenlenen ikna turları kapsamında İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Anthony Eden ile Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, 18 Mart 1941 günü Kıbrıs'ta bir araya gelirler;⁴⁶

“...Ben Kıbrıs'ı sadece bir kez, 1941 yılı baharında ziyaret ettim. Orada, Hitler'in Balkanları işgal etmesinin her an beklendiği bir esnada, Türk Dışişleri Bakanı ile buluştum. Bu haber, hemen adanın her yanında duyulmuştu. Konuşmalarımızı tamamladığımızda, Vali Sir William Battershill, uçak alanına gitmeden, Saraçoğlu ve benim üstü açık bir araba içinde birlikte Lefkoşa'nın bir ucundan öteki ucuna gitmemizi önerdi. Vali, bu şekilde duygularını belirtmek için halka bir şansa verilmesini düşünmüştü. Gerçekten de öyle oldu. Bizi görebilecekleri her yer ve her evin üst katı, sevinç içinde alkış tutan Rumlar ve Türklerle tıklım tıklım dolmuştu. Rumlar, Türklerin de savaşa girmesi isteğini haykırıyorlardı. Kentin ana meydanında (Atatürk Meydanı) halkın kalabalığı o kadar yoğunlaşmıştı ki bu izdiham arabamızın durmasına neden oldu.

⁴⁵ William Mallinson, *Cyprus; A Modern History*, I. B. Tauris Publications, Londra, 2005, s. 201

⁴⁶The Memoirs of Sir Anthony Eden, *Full Circle*, London, 1960, s. 394-395'ten aktaran Ahmet C. Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II, Enosis Çemberinde Türkler*, Cyrep Yayınları, Nisan 1996, Lefkoşa, s.321.

Endişe etmeye başladım. Zira çok az sayıda polis vardı ve kendimi Sayın Saraçoğlu'nun güvenliğinden sorumlu hissettim. Kalabalıktan yükselen sesler müthişti. Aniden fişkırان ılık bir kan, üstü açık arabamızın ön camını yağmur taneleri gibi ıslattı. Ben katliam başladı sandım. Fakat bunların bir Türk'ün kendi Dışişleri Bakanı şerefine kesip kurban ettiği koyunun kanları olduğu anlaşıldı. Başımızdan geçen bu olayı Churchill'e söylediğimde o da yüzyılın başlarında (1907) Sömürgeler Bakanlığında genç bir Bakan iken Kıbrıs'a yaptığı ziyaretiyle ilgili anısını anlattı. Bir destroyer içinde Kıbrıs sahiline yaklaştığında ellerinde bayraklar ve pankartlar bulunan bir kalabalığın kendisini karşılamak için toplandığını göreyek duygulanmış. Bunun müthiş bir şey olduğunu düşünmüş. Çünkü kendi ününün bu kadar hızla ta buralara kadar ulaştığını düşünmeye daha önce cesaret edememiş bile. Bu düşünce ve duygularını kaptana anlatınca, kaptan 'Bir yargıya varmadan, daha yakına gidinceye kadar bekle.' diye yanıt vermiş. Bu karşılaşma, Churchill'in bir Enosis gösterisi hakkındaki ilk deneyimi olmuş. Ben veya herhangi bir İngiliz Bakan, benzer koşullarda 1955'te Kıbrıs'a varışında çok daha kötü olaylarla karşılaşacaktı."

İngiltere'nin bütün baskılarına rağmen Türkiye Dışişleri Bakanı ülkesinin savaş dışında kalacağını ortaya koyar ve bu görüşme İngiltere açısından başarısızlıkla sonuçlanırken Şükrü Saraçoğlu da Başbakan olarak görev yaptığı 1945 yılında kendisini ziyarete gelen ve o dönem Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencisi olan Nevzat Karagil'e Kıbrıs'a yaptığı geziden bahseder ve Kıbrıslı Türklerin coşkulu karşılayışlarını övgüyle takdir ettiğini belirtir;⁴⁷

"...Sayın Başbakan, İngiltere Dışişleri Bakanı Mr. Anthony Eden ile 18 Mart 1941 tarihinde Kıbrıs'a yaptıkları ziyarette Lefkoşa'da geçirdikleri iki günü kısaca anlattılar. Kıbrıs Türklerinin tarifi imkânsız coşkunluk içinde kendilerine tertip ettikleri karşılama törenini hiçbir zaman unutamayacağını, kesilen kurbanlardan bindikleri otomobil üzerine fişkırان kanların halâ gözleri önünde olduğunu, milliyetçi Kıbrıs Türk'üne yardımın kendileri için bir zevk olacağını duygulanarak anlattılar..."

Bu ziyaret Kıbrıs Yüksek Komiseri Battershill'in ifadesiyle "Soğuk depodan kısa sürede bir şey sipariş edemiyoruz."⁴⁸ denilerek sonuçlanmasına rağmen Battershill'in kızları Jane ve Anne'in her iki dışişleri bakanından hatıra imzalarını alması nedeniyle en azından onlar açısından başarılı geçmiş gibi görünmektedir. İngiltere ve Türkiye Dışişleri akarı tarafından Kıbrıs'a yapılan ziyaretle ilgili olarak Hatice Tahsin'in de söyleyecekleri ve anıları söz konusudur;⁴⁹

⁴⁷ Derviş Manizade, *Kıbrıs Dün Bugün Yarın*, İstanbul, 1975, s. 389.

⁴⁸ 26 Mart 1941 tarihinde Battershill'in annesine yazdığı mektuptan aktaran Tabitha Morgan, *İngilizlerin Kıbrıs'taki Tarihi. Acısıyla Tatlısıyla Bir Ada*, Kalkedon Yayınları: İstanbul 2013, s. 222.

⁴⁹ Hatice Tahsin'den aktaran Aydın Akkurt, *Kod Adı Lale; Mücahide Hatice Tahsin'in Anıları ve Yaşamı*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Kasım 2000, Lefkoşa, s. 29.

“...1941’de Türk Dışişleri Bakanı Saraçoğlu ile İngiliz Dışişleri Bakanı Eden Kıbrıs’a geldiklerinde ilk defa Lefkoşa sokakları Türk bayraklarıyla süslendi. Sarayönü’nde bir kasap Saraçoğlu için dana kurban etti. Saraçoğlu alıştı; ancak İngiliz alışık olmadığı için fenalaşmış. Ertesi gün komiser kasabı aratmış ve sorguya çekmiş. Kasap ‘Şükrü Saraçoğlu için kestim. Eden için kesmezsem ayıp olacaktı, onun için de kestim.’ demiş ve kurtulmuş. Oysa her iki danayı da Saraçoğlu için kesmişti.

Saraçoğlu geldiğinde evler, sokaklar Türk bayrağı ile dolmuştu. İngilizler bir gecede bu kadar Türk bayrağının çıkmasına hayret etmişlerdi. İşte o gün Viktorya (Kız Lisesi)’da öğrenciler Türk bayrağı önünde resim çektirirken Müdür Miss Tapely görmüş, ‘Siz bu bayrakla resim çektiremezsiniz. İngiliz bayrağı ile birlikte resim çektirmelisiniz.’ demiş ve ellerinden Türk bayrağını almış...”

Söz konusu bu iki bakanın Kıbrıs’ta gerçekleştirdikleri görüşme nedeniyle İngiliz idaresi de adadaki bayrak yasağına geçici olarak da olsa bir son verir. Askere alımların da devam ettiği bu dönemde böylece Bayrak Kanunu değiştirilir ve Şükrü Saraçoğlu’nun adada bulunduğu dönem içerisinde Kıbrıslı Türkler tarafından her taraf Türk bayraklarıyla donatılır;⁵⁰

“...Ama bir gün, Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu’nun İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden ile görüşmelerde bulunmak üzere Lefkoşa’da bulunduğu, ertesi gün iki Bakanın açık bir otomobilde Lefkoşa’nın ana caddelerinden geçerek havaalanına gidecekleri, bu münasebetle okulların ve dairelerin tatil edileceği ve hükümetin terzilere birçok Türk bayrağı sipariş ettiği öğrenildi. Takvimlerin 18 Mart 1941’i gösterdiği o gün, bu haber akşamüzeri yayılmıştı. Adada karartma vardı. Sokağa çıkma tehlikeli idi. Anavatan hükümetinin bir temsilcisini görüp selamlayabileceklerini, anavatana olan coşkun sevgilerini biraz olsun gösterebileceklerini ve bu sevgiyi Saraçoğlu vasıtasıyla Ankara’ya iletebileceklerini düşünmenin heyecanı onlara tehlikeyi ve korkuyu unutturuyordu. Evlerdeki bayraklar böyle büyük bir gün için yeterli olamazdı. Karanlıkta açılan dükkânlarda mum ışığında, kırmızı ve beyaz kumaşlar seçilip çıkarıldı ve o gece sabaha kadar Türk bayrakları dikildi. Ertesi sabah Lefkoşa’nın Türk evleri, dükkânları, kulüpleri, okulları Türk bayrakları ile donanmıştı. Okullara giden çocukların, kortejin geçeceği yola sıralanan kadın erkek herkesin ellerinde Türk bayrağı vardı. Kanun gereğince Türk bayraklarının yanında İngiliz bayrakları da bulunmalıydı. Bunun için herkese İngiliz bayrağı dağıtıldı.

Yabancı bayrağı artık kanıksanmasına rağmen Kıbrıs Türk’ü ay yıldızını gururla dalgalandırabilme mutluluğu aşkına kanunun bu gereğini de yerine getirdi. Evkaf binası önünde Kız Lisesi’ne ayrılan yere geldikten sonra, beklemenin verdiği heyecanı, millî marşlar söyleyerek

⁵⁰ Beria Remzi Özoran, “Kıbrıs’ta Atatürk’ün Kızları”, *Kıbrıs Postası*, 13 Şubat 1982, Lefkoşa, s.22.

yatıştırıyorduk. Bu arada ‘Türk Kızlarının Türküsü’ sık sık tekrarlanıyor, küçük meydan ‘Bize derler Türk kızı, Atatürk’ün Türk kızı’ sesleriyle çınliyordu. Ondan sonra bir başka millî marş tutturuluyordu. Bu başka marşın bitmesine yakın o meydanın nizamını sağlamaktan sorumlu zaptiyelerden biri yaklaşıyor ve ‘Atatürk’ün Türk Kızını’ söyleyin gene diyordu...”

Hüseyin Özdemir de anılarında Larnaka bölgesinde yaşayan Kıbrıslı Türklerin bu töreni izlemek ve Eden ile Saraçoğlu’nu görmek için Lefkoşa’ya geldiklerinden, Türk terzilerin bayrak dikmelerinden ve develer kurban edilmesinden bahseder.⁵¹ Her iki bakan için Lefkoşa’da da bir dana kurban edilecektir;⁵²

“...Lefkoşa Lefkoşa olalı böyle bir gün yaşamamış, böyle mahşeri bir gün görmemişti. İnsan fırtınası dalga dalga yalnız bizim bölgelerdeydi. Rum caddelerindeki, sokaklarındaki dükkânlar kapanmış, insanlar evlerine çekilmişlerdi. Sokaklarda, caddelerde polislerden başka kimseler görülüyordu. Evlerin pencereleri bile sıkı sıkı kapanmıştı. Alla beyazla karışık giysili, telli pullu bir dana bir daha yürütüldü Atatürk Meydanı’na doğru... Sonra renk renk giysiler içinde bellerinde bıçakları, masatları genç kasaplar görüldüler. Sivilden tek bir kişi vardı yanlarında.

Diğerleri de sivildiler ama yerel giysileri içerisinde tarihi bir görünüm arz ediyorlardı. Yanlarındaki sivil adam Salim Aziz Güneş’ti. Danayı o kurban edecekti... Kurban merasimi başlıyormuş gibi genç kasaplar bellerinden bıçaklarını çektiler, masatlarında bileğilemeye başladılar. Bu hareket polisin tutumuna karşı bir tehditti. Polisler kasapları önleyemeyince polis kumandanını durumdan haberdar ettiler.

Mr. Şellis kalabalığın içerisinde kurbanlık hayvana doğru yürürken Salim Aziz’in sesi duyuluyordu; ‘Şellis Efendi, Şellis Efendi dikkat ediniz. Kasaplar hayvanı kesecekleri yerde yanlışlıkla sizi kesmesinler.’ Polis kumandanı sinirlenmiş, öfkelenmişti. ‘Salim sözlerine dikkat et. Tutuklarım seni, içeriye tıkarım seni.’ dedi... Polis kumandanı Salim’i tutuklamak istedi. Salim kalabalığın içinde çoktan gözden kaybolmuştu. Şellis Efendi ise kasapların yayına gitmeye cesaret edemiyordu. Bir bıçak darbesi her şeyi oldu bittiye getirebilirdi. Sonra kim vurdu, kim öldürdü olurdu... Türk subayları görev başındaydılar bu kez. Salim’i ikna etmeye çalışıyorlardı. Şellis ile de bu kurbanın kesilmemesini istiyordu. Şellis gerçi Rum değildi ama Rum yanlısı olduğu iyi biliniyordu... Halk bir deniz gibi, fırtınalı bir deniz gibi şimdiki İş Bankası’nın bulunduğu eski Osmanlı Bankası binasına doğru kaydı. Şükrü Saraçoğlu ile Anthony Eden’i taşıyan açık araba Vakıflar İdaresi’nin bulunduğu binaların yanına kadar gelmişti. Şükrü Saraçoğlu buraya kadar tek bir Türk bayrağı görmemiş, tek bir Türk’le de karşılaşmamıştı. Sapsarı bir çehre ile açık arabanın

⁵¹ Hüseyin Özdemir, Kıbrıs’ta 60 Yıl, Volkan Yayınları: İzmir, 1995, s. 45.

⁵² Hikmet Afif Mapolar, *Kıbrıs Güncesi-I*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2002, s. 93-95.

içinde oturuyor, o kadar küçülmüştü ki görülmüyordu bile... Halk arabanın önünü keserek Saraçoğlu'na sarılmak isterken polisler hala müdahale ettiler ve ellerindeki topuzlarla dövme istediler. Bu sırada arabadan Şükrü Saraçoğlu'nun sesi duyuldu; 'Halkıma vurmayınız. Çekiniz ellerinizi halkımın üzerinden...'

1944 yılında kurulan Türk Lisesi Mezunlar Birliği ise milli bayramların coşkuyla kutlanması, yapılacak her türlü açılış, tören ve faaliyette İstiklal Marşı okunması gibi girişimlerde ön ayak olur ve bunun sonucunda örneğin 19 Mayıs 1944 tarihinde ilk defa olarak 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı ilk defa Lefkoşa'da Cirit Alanı denilen yerde ve açık alanda İstiklal Marşı okunarak başlayan törenlerle kutlanır. 21 Mayıs 1947 tarihinde Bafta Baf İlkokulu tarafından düzenlenen yılsonu müsamereleri kısıtlamalara rağmen Titania Sinema Salonu'nda yapılan etkinlikte İstiklal Marşı okunmasıyla başlamış, Lütfiye Ali Ratip ve Perihan Sıdkı piyano ile İstiklal Marşı'na, şarkılara ve danslara eşlik etmiştir.⁵³ 1948 yılında Çorum milletvekili Hasene Ilgaz idaresinde adayı ziyaret eden ve aralarında İffet Halim Oruz ve Rakım Çalapala ve Sedat Simavi gibi 7 gazetecinin de bulunduğu öğretmen kafilesinin çeşitli Türk köylerini dolaşması, Kıbrıslı Türklerle bir araya gelmesi ve fikir alışverişinde bulunmaları sürecinde okullarda öğrenciler ve öğretmenler tarafından gösteriler ve sunumlar yapılmış ve her tören İstiklal Marşı'nın icra edilmesiyle başlamıştır.⁵⁴ 29 Ekim 1948 tarihinde Cumhuriyet Bayramı Lefkoşa'da Çağlayan bölgesindeki Yeni Saha'da gazeteci Fevzi Ali Rıza Bey idaresinde kutlanırken Türk Lisesi Mezunlar Birliği'nde önceden prova edilen marşlar için de sahaya konulan bir kürsü ve megafon sistemiyle katılımcıların Dr. Fazıl Küçük de dahil olmak üzere hep birlikte İstiklal Marşı okumasına da imkan tanınır.⁵⁵ Refet Tefvik bu törende kemaniyla İstiklal Marşı'nı çalarken öğretmen ve öğrenciler de marşa coşkuyla iştirak ederler. 1949 yılında Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu ile Kıbrıs Türk Kültür Derneği'nin de çabaları sonucunda Türkiye'den çok değerli öğretmenlerin gelmeye başlaması, onların denetimi, kontrol ve gözetiminde derslere başlanması da Kıbrıslı Türklerin milli bilincinin yüksekte tutulmasına destek olmuştur. Kendisi de emekli bir öğretmen olan ve 1955-1974 sürecinde eşi Gözey Şemsettin'le birlikte Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi'ne geçen faaliyetlerde bulunan Birsen Şemsettin de o dönemde yaşadıklarını şu sözlerle aktarır;⁵⁶

"1948 yılında Selimiye İlkokulu'nda birinci sınıfa başladığım ilk gün defterimize bir Türk bayrağı çizip boyayarak derse başlamıştık. Gerçek Türk bayrağını Viktorya Kız Lisesi'ne başladığım 1954 yılında gördüm. O zamana kadar ilkokulda İngiliz bayrağı çekilir ve 'Yaşa kralımız, yaşa hakanımız, çok çok yaşa.' diye İngiliz milli marşını söylüyorduk. V1. George'un krallığı dönemi idi.

⁵³ Hürsöz, 27 Mayıs 1947

⁵⁴ Emir Ali Başar, *Anılarım*, Ağustos 2017, Lefkoşa, s. 69.

⁵⁵ Emir Ali Başar, *Anılarım*, s. 182.

⁵⁶ Birsen Şemsettin'le 12 Kasım 2018 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme

İlkokul son sınıfta II. Elizabeth taç giyince ‘Yaşa kraliçemiz, yaşa melikemiz çok çok yaşa.’ diye söylemeye başladık. İlkokulda İngiliz bayrağının öğretmen masasında belli bir yeri vardı. Teftişe gelen müfettişler o bayrağın yerinde olup olmadığını kontrol ederdi...”

4. 1950 ve EOKA Dönemi

Türk bayrağını ilk defa ortaokula başladığı günlerde gören ve İstiklal Marşı’nı da aynı günlerde öğrenen Hüseyin Tilki Viktorya Kız Lisesi ve Atatürk Enstitüsü öğrencileri Lefkoşa Sarayönü’nde bayrağı göndere çekerken büyük bir coşkuyla marşa iştirak eder;⁵⁷

“...Her bayrak töreninde yıllar önce İngiliz müfettişin yüz ifadesi gözümün önünden gitmezken enseme vurduğu tokadın acısını yüreğimde hisseder, nefretim artardı. Ama şu anda şanlı bayrağımın altında İstiklal Marşı’mızı okurken ne adar mutlu ve gururlu olduğumu o İngiliz’in görmesini isterdim.”

Aynı durumu Hüseyin F. Tilki daha 1951 yılında Melda Şevki’nin sınıf öğretmeni olduğu Ortaköy İlkokulu’nda yaşar;⁵⁸

“...İlkokul 3. sınıfa gidiyordum... Bir Cumartesi günüydü. Bayrak töreni yapılacaktı. Göndere İngiliz bayrağı çekilecekti ve ‘Kralımız çok yaşa.’ diye bir marş okunacaktı. Ben henüz bu marşı daha ezberleyememiştim. Büyük sınıflar bu marşı okurken biz de öylesine mırıldanırdık. O gün okula bir İngiliz müfettiş gelmiş ve her çocuğa kraliçe armalı porselen fincan dağıtmıştı. Çok sevinmiştik. O güne kadar okulda pişirilen sütü maşrapalarda içiyorduk. Bundan sonra artık porselen fincanda içecektik. Cumartesi günü fincanlarımızı alıp bayrak töreni için sıraya girmiştik. Marşı bilmediğim için dudaklarımı bile oynatmıyordum. Tek düşüncem törenin bir an önce bitmesi ve koşarak eve gitmekti. Ben bu düşüncede iken enseme okkalı bir tokat indi. Sendelemiş ve çok korkmuştum. İngiliz müfettiş tepemde dikili duruyordu. Tokadı niçin yediğimi anlamamıştım. İngiliz müfettiş yüzüme dik dik baktıktan sonra homurdanarak öğrencilerin arasına girdi. Marş bittikten sonra da ağlayarak eve doğru koşmaya başladım...”

1950’li yıllarda Türk çocuklarına özellikle ilkokullarda İngilizlerin “Yaşasın Kralımız/God Save the King” marşı yanında gizlice de olsa İstiklal Marşı ve “Dağ Başını Duman Almış” gibi milli marşlar da öğretilmeye çalışılmaktadır;⁵⁹

⁵⁷ Hüseyin Feridun Tilki ile 15 Kasım 2013 tarihinde Girne’de yapılan görüşme.

⁵⁸ Hüseyin Feridun Tilki ile 15 Kasım 2013 tarihinde Girne’de yapılan görüşme.

⁵⁹ Hüseyin Kanatlı’dan aktaran Selçuk, *Kıbrıslı Türklerde İlköğretim Müzik Eğitimi*, s. 78.

“Tahtaya şarkıları ve notalarını yazdım, çocuklar defterlerine geçirirlerdi. Kitap yoktu, materyal ve çalgı sıkıntısı vardı. Sedat Simavi İlkokulu’nda müsamerelerde teyp kullanıyorduk. Bu okulda bestecilerin resimleri olduğunu hatırlıyorum. Kraliçe Marşı, ‘İstiklal Marşı’, ‘Onuncu Yıl Marşı’, ‘İzmir Marşı’ gibi marşlar yanında ‘Ali Babanın Çiftliği’ gibi çocuk şarkıları öğrettirdim. Birkaç çocuk bestem (çocuk şarkıları) de olmuştu. Öğrencilere arada sırada İngilizce şarkı da söyletirdim. O dönemde okullarda Kıbrıs kökenli şarkılar yoktu. Bazen kemanımla klasik müzik de çaldım. İngiltere tahtındaki değişiklikten dolayı Maarif Müdürlüğü’nden bize Kraliçe Marşı’nın notalarını göndermişlerdi... Denetlenmeye önceden hazırlanarak 1 yıl boyunca müzik dersinde hangi parçaları öğreteceğimizi yazdık. Kraliçe Marşı’nın yanında bu tutanağa İstiklâl Marşı ve Onuncu Yıl Marşı yazdığımda uyarılmıştım.”

Örneğin aynı günlerde yaşanan bir olay Kıbrıslı Türklerin ince zekâlarının ve boyun eğmeyi asla düşünmediklerinin de bir göstergesidir,⁶⁰

“İngilizler bayrağımızın çekilmesini de yasak etmişler. Şimdi bayrağımızı öpecekmiz, bir de resim çektirecekmiz ve bayrağımız sarılıp kaldırılacakmış. Lefkoşa Sarayönü İlkokulu’nda gerçekleşen bir gezide ilkokulun başöğretmeni Remzi Bey yaşı büyük olan çocuklara bu marşı sözleriyle birlikte değil ıslık çalarak öğretmiştir. Böylece okul gezilerinde bu marş ıslıkla icra edilmiştir.”

Aynı dönemde öğretmenlik yapan Hale Avkıran da yaşadıklarını “...Selimiye İlkokulu’nda Vali geldiğinde okulun girişine koro çıkartarak kendisini Kral Marşı’yla karşılamıştık. 1958-1959 yılı ve 1960’ın bir yarısında görev yaptığım Atatürk İlkokulu’nda, haftayı İstiklal Marşı ile açar, İstiklal Marşı ile kapatırdım.”⁶¹ diyerek aktaracaktır. Bu arada Kıbrıslı Türklerin Türkiye’deki üniversitelerde okumasına imkân vermeyen, dolayısıyla Türkiye ile bağların gevşemesine neden olacak bu yasa hakkında çalıştığı okullarda öğrencilere İstiklal Marşı okuttuğu için İngilizlerin tepkisini çeken Faiz Kaymak da “Müstemleke maarifçiliğine hız verdiriliyor.” diyerek sert açıklamalarda bulunur,⁶²

“16 Temmuz’da tali Tedrisat Kanunu’nu tadil eden bir tasarı yayımlandı. Tasarıda açıklandığına göre 9 Ağustos’a kadar bu tasarı hakkında hükümete herkes nota-i nazarını bildirebilir. 931 isyanından sonra adada meşruti idarenin lağvedilmesi üzerine kanun yapmak tamamen müstemleke hükümetinin eline geçmiş ve her şey onun görüş ve mütelasına veyahut inhisarına terk edilmiştir... 1931’de Rumların isyanı vesile gösterilerek Kavanin Meclisi lağvedildi. Bir müddet

⁶⁰ Cahit, *Tarihin Kapısını Çalmak*, s. 11-12.

⁶¹ Hale Avkıran’dan aktaran Selçuk, *Kıbrıslı Türklerde İlköğretim Müzik Eğitimi*, s. 79.

⁶² Halkın Sesi, 1 Ağustos 1952.

sonra da ilk mekteplerde okunan kitaplar kaldırıldı. Milli hisleri söndürmek için her şeye başvuruldu. Milli marşları okumak, bayrak çekmek, milli kahramanların resimlerini asmak gibi her şey ilk mektepler için yasak oldu. Muallimler sıkı bir baskı altına alındı. Çünkü Rumların yapmış olduğu isyanı hazırlayanların ön saflarında öğretmenler olduğu resmen rapor edilmişti. Sadakatlerine payan olmayan Türkler için dahi aynı kanun, aynı kuvvet ve şiddeti ile tatbik edildi. Hükümet, sadık Türk cemaatini de isyankar Rum cemaati gibi gösterdi. Çünkü asıl gaye ve maksat müstemleke siyasetini maarife tatbik etmeyi ve hükümet en büyük fırsatı dahi bulmuş oluyordu. Türk cemaati hiç kabahati olmadığı halde bu siyasetten çok mutazarrır oldu. Çünkü Rum cemaatine karşı azınlıkta ve daha zayıf durumda bulunuyordu. Onlar hükümet baskısına kuvvetle mukabele ve mukavemet edebilecek derecede zengin, teşkilatlı ve çoğunlukta olduklarından hükümet darbesinden Türkler kadar müteessir olmadılar... Muallimleri, Maarif Dairesi'ndeki Rum müfettişleri, Türk maarifinden çok farklı bir halde işlediler. Biz ise sadakati, korkudan adeta meskenete çevirmiş gibi olduk. Benliğimiz, bünyemiz için kuruyan bir ağacın böcekleşmiş gövdesi haline geldi. İrfan ordusu yabancı ellerin idare ettiği kırbacın çatırtısı ile sevk ve idare ediliyor. Cemaatin gayesinden uzak, başka gayeler uğruna çalıştırılıyor...

İlkokulların işi bitti, şimdi sıra ortaokullara geldi. Rumların ilhak faaliyetleri arttıkça, hükümetin de müstemleke maarifçiliğine hız verdiği müşahede ediliyor. Hükümet geçenlerde sudan bahanelerle ortaokullar için de bir kanun neşretti. Bu tasarının kanuniyet kesbedemeyeceğine çok şüphe etmiyoruz. Çünkü bu tasarının neşrinden evvel sinsi sinsi işlenmiş, bazı mektep komisyonları ile gizli istişarelerde bulunulmuş; ortaokullar için ve bilhassa Türk cemaati için pahası biçilmez bir kaftan olarak ileri sürülmüş bir tasarıdır. Yalnız öğretmenlerin refahını teminden başka cazip tarafı görülmeyen bu tasarı, kesbi kanuniyet ettikten sonra tatbik sahasına konulursa her babayığit öğretmen için de işlemek kolay olmayacaktır.

Ehliyet ve sadakat haddini tespit etmek maarif müdürünün elinde olacağına göre, her öğretmenin izaba ocağının şiddetli hararetine tahammül ederek şekil ve kalıp değiştirmeye mütehammil olacağı şüphelidir. Binaenaleyh bu tasarının cemaat menfaatine olduğunu iddia edenler, hükümet tarafından beğenilip seçilen komisyonun elinden idareyi alarak onları idare aczinin elem ve ızdırabından kurtaracak kadar faydeli olmaları gerektir. Eğer kendileri cemaat malını cemaate danışmaksızın hükümete vermek cüretinin vicdani mesuliyetlerini müdrük olmayacak kadar akliselim ve histen mahrum iseler, biz cemaatin yüksek menfaatlerini şimdiye kadar yapılan müteaddit müracaatlara rağmen kaale almayan hükümetin sırf Türk cemaatinin ortaokullarını himaye ve yükseltme için cemaat lehine faydalı icraatta bulunacağına inanmak için dayanacağımız kuvvetli misaller ve deliller bulmakta aciz gösteriyoruz. Tasarıyı madde madde incelediğimizde, her birinin altında gizlenmiş maksatlar ve Türk maarifini öldürmek için hazırlanmış zehirli haplar

buluruz. Bunları cemaatin önünde birer birer göstermek vazifemizdir. Bu adada istikbalimizi karanlığa bırakan ve bizi her an Rum çoğunluğunun baskısı altında biraz daha hükümetin, Rum cemaatine karşı bizi kalkan etmesini tehlikeli buluruz. Bizim asıl menfaatimiz Türklüğümüzdendir; ve hakiki şeref de onu muhafaza etmektedir.”

29 Ekim 1957 günü Cumhuriyet Bayramı'nın kutlanması gereken bir günde o tarihte Öğretmen Koleji'nde eğitim gören Neriman Cahit ilgili İngiliz öğretmene günün anlam ve önemine binaen bir konuşma ve Milli marş çalınması gerektiğini söyler; ancak bu isteği kabul edilmezken İngiliz öğretmen İngilizce bir şarkı söyleteceğini belirtir ve Neriman Cahit'in de cezalandırılmasını sağlar.⁶³ Daha sonraki süreçte Öğretmen Koleji'ndeki derslerde özellikle Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından müzik ve seçmeli müzik derslerinde en çok icra edilen eserler arasında İstiklal Marşı gelecektir. 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında da aynı şekilde Mücahitler Marşı ve İstiklal Marşı kolejde ilk öğretilen ve icra edilen marş durumundadır. 27-28 Ocak 1958 tarihinde Lefkoşa'da yapılan ve 7 Türk'ün İngiliz askerleri tarafından öldürülmesiyle sonuçlanan miting sonrasında İngiltere'de de Kıbrıs'ta taksim konusu yüksek sesle tartışılmaya başlanır ve İngiliz Sömürgeler Bakanı Lenox Boyd Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada bu durumdan söz eder. Özellikle Rumlar ve EOKA bu durumdan son derece rahatsız olurlar ve buna mani olabilmek için ellerinden gelen gayreti gösterirler. 28 Ocak 1958 günü İngiliz yönetiminin adada Rum yanlısı siyasetini protesto etmek için sokaklara dökülen ellerindeki Türk bayraklarını sallayarak marşlar söyleyenler arasında Viktorya Kız Lisesi öğrencileri de bulunmaktadır;⁶⁴

“ O gün sağanak yağmurlu bir gündü. Sicim gibi yağın yağmur ve gök gürlmeleri arasında kadın çığlıklarının gökyüzünü delercesine ‘Ya Taksim, Ya Ölüm, Dr. Küçük Çok Yaşa’ sloganlarının yüksek sesle ve hep bir ağızdan söylendiğini işittim. O anda gördüğüm manzarayı hayatımın sonuna kadar unutamayacağım. Kızlar Türk bayraklarına sarılmışlar ‘Bayrağımız şanıımız/Hürriyettir andımız./Feda olsun kanımız/Kurtulsun Kıbrıs'ımız.’ marşını söylüyorlardı. O gün yağmur hiç dinmemişti ve kız arkadaşlarımız Sarayönü'nden okula kadar yağmur altında yürüyerek geldikleri için sırlıklam ıslanmışlardı...”

O dönemde Cihangir İlkokulu'nda görev yapan Halil Kara'nın aktardığına göre 27 Ocak 1958 günü Lefkoşa'da hayatını kaybedenler için Abohor (Cihangir) köyünde Arabın Kahvesi'nde şehitleri anma gecesi düzenlenirken saygı duruşu ve İstiklal Marşı'nın ardından günün mana ve önemini belirten konuşmalar da yapılır.⁶⁵ 1958 yılından itibaren Türkiye'nin milli günlerinin arasında olan 23

⁶³ Eralp Adanır, *Hocanın Neriman Cahit'le*, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği Yayınları, Lefkoşa, 2017, s. 127.

⁶⁴ Mehmet Güçlü, *Halassa Pınarı; Bir Öğretmenin Mücadele Yılları Anıları*, Cyrep Yayınları, Aralık 2003, Lefkoşa, s. 4.

⁶⁵ Selçuk, *Kıbrıslı Türklerde İlköğretim Müzik Eğitimi*, s. 114

Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı ve 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ulusal gün ilan edilmiş, resmi tatil ilan edilerek okullarda törenler yapılmıştır. Bu arada TMT'nin 23 Nisan 1958 günü dağıtılan bildiriyle paralel olarak aynı gün Kıbrıs'ta da coşkuyla kutlanacak olan 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'na katılmak üzere Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliği'ne müracaat eden 10 üniversite öğrencisi ile 5 gazetecinin Kıbrıs'a gitmelerine İngiliz Büyükelçiliği tarafından vize verilerek müsaade edilir ancak öğrenci ve gazetecilerin Kıbrıs'ta yapılacak gösteri ve mitinglere katılmamaları istenir. Kıbrıs Valiliği de sadece Türk bayrağı taşımaları, pankart ve dövizler taşımamaları şeklinde bazı sınırlamalar getirmek suretiyle Kıbrıs Türklerinin 23 Nisan 1958 tarihinde gösteri düzenlemelerine müsaade eder.⁶⁶ 23 Nisan 1958 günü İngiliz polis ve askerinin geniş güvenlik tedbirleri aldığı Lefkoşa Atatürk Meydanı'nda toplanan binlerce Kıbrıslı Türk hep bir ağızdan İstiklal Marşı'nı söylerler, meydanı ve bütün Lefkoşa'yı Türkiye'den gönderilen ay yıldızlı Türk bayraklarıyla süslerler;⁶⁷

“23 Nisan 1958 yılında yapılan kutlamalar Kıbrıs'ta başta Lefkoşa olmak üzere Mağusa, Larnaka, Limasol, Baf ve Girne bölgelerinde de yapılmıştır. Saat 9'da başlayan Lefkoşa'daki kutlamalarda Lefkoşa Erkek ve Kız Lisesi ile birlikte ilkökul öğrencileri de katılmıştır. Kortejin başında bulunan Dr. Fazıl Küçük ve Rauf R. Denктаş, bando eşliğinde törenin yapılacağı Cirit Meydanı'na doğru yürüyüşe geçmiştir. Cirit Meydanı'nda İstiklâl Marşıyla başlayan törende konuşan Dr. Fazıl Küçük, Cirit Meydanı'nın adının Taksim Meydanı olarak değiştiğini ilan etmiştir. İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin okudukları şiirlerin yanında milli oyunlar oynanmış ve törene katılanlar tarafından 'Dağ Başını Duman Almış' marşının söylenmesiyle kutlamalar sona ermiştir.”

Kamuoyunu aydınlatmak ve EOKA'nın psikolojik baskısını azaltmaya yönelik gayret içindeki TMT de EOKA bildirilerine cevap verir.⁶⁸ EOKA terörü öncesinde İngiliz dönemini ve yaşadıkları baskı sürecini gayet iyi hatırlayan ve Larnaka Doğanın Sesi Radyosu'nda da TMT üyesi olarak görev alan Süheyla Başaran da bu yeminli TMT mensupları arasındadır;⁶⁹

“...Bekârlık ismim Süheyla Muammer Başaran. Evlilik soyadım Mehmet Kırçalılar. 1948, Limasol doğumluyum. 28 Eylül 1948 Limasol doğumluyum ama babamın görevi icabı Limasol doğumluyum. Babam Elektrik Dairesi'nde planlamadaydı. Elektrik hatlarının çekileceği her bölgeyi şehir şehir gezdik. İlkokula Larnaka'da başladım. Başladığımız yıl EOKA'nın kızgın günleri. Okulumuz Atatürk İlkokulu. Arkası da bir orman, okul burasıysa ondan ötesi ormandı. Rumlar hep

⁶⁶ Dünya, 19 Nisan 1958.

⁶⁷ Dünya, 24 Nisan 1958. Ayrıca Bkz. Halil Selçuk, *Kıbrıslı Türklerde İlköğretim Müzik Eğitimi*, s. 87-88

⁶⁸ İngiliz arşivlerinde TMT bildirisi olarak görülen bu belgede bazı tuhafliklar söz konusudur. Belki de bu belge Kıbrıs'ta olup bitenler ve Vali Foot'un görüşlerini yansıtabak şekilde hazırlanmış bir dokümandır; ancak görünen o ki özellikle “Yunan sütü içtim ve damarlarımda Yunan kanı taşıyorum.” gibi ifadelerden de anlaşılacağı üzere belge bir TMT bildirisi değildir. Bu ifadeler büyük olasılıkla Grivas'a aittir. CO926/952.18135

⁶⁹ Süheyla Başaran ile 29 Nisan 2016 tarihinde Girne Boğaz'da yapılan görüşme.

okula saldırırlardı. Öğretmenlerimiz bizi nasıl kaçırırlardı bilir misiniz ‘Çocuklar çantalarınızı bırakın.’ diyerek. Küçüğüz, ilkokul 1. sınıf. Döndüğümüz zaman ne sıra ne masa bulurduk. 7 yaşındaki çocuk böyle başladı hayata. İstemez Rumlar okul okumamızı. İlkokula başladığım gün Asım Bey diye bir ilkokul müdürümüz vardı Allah rahmet eylesin. Beni çağırdı, ‘Gel’ dedi. Kürsünün üstüne bir sandalye koydu. Tuttu elimden, beni çıkardı. Yukarıda Kraliçe Elizabeth’in resmi vardı çerçevesi. O güne kadar Kıbrıs’ta hep İngiliz Marşı, ‘Kraliçe çok yaşa.’ diye okula başlanırdı. İngiliz bayrağı çekilirdi, Türk bayrağı çekilemezdi. Biz ilkokula başladığımızda o da bizim şansımıza ve çıkardı beni yukarıya ve ‘Çocuğum o resmi indir.’ dedi. İndirdim o resmi, baktım gözleri doldu. ‘Sen şimdi anlamadın ama bu neslin en şanslı çocuklarısınız.’ dedi bana. ‘Çünkü İstiklal Marşı ve Türk bayrağıyla başlıyorsunuz okula.’ dedi bana. Tabii anlamadım o zaman ama yıllar sonra hala bunu hatırladığımda gözlerim dolar. Atatürk’ün resmini astık.

Neyse ilkokul bitti, ortaokula geçtik. Bekir Paşa Ortaokulu, bir kolej yapmak istediler. İnşaat gündüz yapılır, gece Rumlar yıkar. Çünkü Bekir Paşa Vakfı’ydı o arazi ve büyütme istemişlerdi. Gündüz yapılır, gece yıkılırdı. 63’de koleje geçtik. O güzelim okulda sadece 3 ay okuyabildik. 25 dersimiz vardı ve kolejde Almanca, İngilizce çok lisan ağırlıklıydı. Okulu yaktılar. Ondan sonra 63 olaylarında topladıkları eserlerin hepsini oraya koydular. Yani babalarımıza zindan oldu bizim okul. Okulu yaktılar, gördük dumanlarını. 74’de, 63’de de aldılar tabii. Bir kısmı kurtuldu ama çok ölen oldu. Bu Dikelya üslerine giren Türkler vardı, meşhur otomobil, otobüs hikâyeleri falan. Onlar da öyle geçti, hep çocukluğumuz böyle geçti. Ondan sonra okul bitti. Hayatım boyunca babamın bir lafı vardı. Cebir dersi son sınıf kolej Şubat döneminde 48 düştü. İlk defa öyle bir not aldım.

Zaten okulumuzu yaktıkları için anormal bir okul buldular. Eski bir binaydı. Altı ahşaplarından sivrisinekler ayaklarımızı yer. Herkes evinden bir masa ve bir sandalye götürdü. O üstü hasır sandalyeler var ya mesela ona otururdum. Üstüme çantamı alırdı, ayaklarımı da arkadaşlarımdan sandalyesinin altına koyardım. 65 kişi hangar gibi bir sınıfta ne tahtayı görürdük, ne hocayı duyabilirdik, ne yazabilirdik. 3 ay tatillerde öğretmenlerimizin elinde bir kitap var. Oturduk o kitabı teksti güzel olan, daktilosu güzel olan, çizimi güzel olan hep onları teksir yaptık. Bir kitabı teksir yapmak, arkasına basamazsın karışık olur. Tek sayfa tek sayfa bir kitap kalın olurdu. Üç ay yaz tatili biz çalışırdık. Sonradan dediler ki ‘İntikal yapalım. İki sınıfta birlikte okumayı göze alan 3 ay tatilde de devam etsin.’ Devam ettik, koleji 2 yılda bitirdim ama ilk dönem bir arada okuyunca biraz şey oldu. Hiç öyle bir karne getirmediğim için babam yüzüme baktı. Üzülüm tabii çünkü babamı da çok severdim. Dedim ‘Baba benim notum 48’di...’

23 Nisan 1959 tarihli bayram kutlamasıyla ilgili olarak 26 Mart 1959 tarihli Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu imzalı duyuruda ise program şu sözlerle aktarılmaktadır;⁷⁰

“Atatürk Meydanı’ndan Taksim sahasına yürüyecek korteje ilkokullar İnönü Meydanı’nda dahil olacaklardır. Kortejde Celal Bayar Lisesi Bاندosu’na, büyük bayrakları taşıyan milli kıyafet grubu ile ilkokul zeybek grubu da eşlik edecektir. Taksim sahasında yapılacak törende İstiklâl Marşı ve konuşmaların ardından Kıbrıs’ın çeşitli bölgelerinden getirilen toprakların 19 Mayıs’ta Celal Bayar’a taktim edilmesi için Dr. Fazıl Küçük’e takdim edilecektir. İlkokul öğrencilerinin okuyacakları şiirlerin ardından estetik dans ve milli oyunlar da sergilenecektir. 23 Nisan 1959’da Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamalarında Kıbrıs’ın çeşitli bölgelerindeki ilkokulların tören programlarına milli oyunlar dahil edilmiştir. Ocak 1960 yılında Lefkoşa Atatürk İlkokulu’nda Maarif Müdürlüğü Halk Eğitim Spor Kolu tarafından açılan gece kurslarında milli oyunlar öğretilmiştir.”

5. 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Dönemi

15 Ağustos’u 16 Ağustos’a bağlayan gece son defa olarak Polis Bاندosu tarafından İngiliz ulusal marşının çalınmasının ardından İngiltere adadan resmen ayrılırken 16 Ağustos 1960 günü Kıbrıs Cumhuriyeti bütün dünyaya ilan edilir ve Türkiye de garantör devlet olarak İstiklal Marşı ile resmen adadaki yerini alır ve Kıbrıslı Türkler de o günden itibaren bugüne kadar İstiklal Marşı’nı kendi ulusal marşları olarak kabul ederler. Dolayısıyla bu dönemde ilkokullardan başlayarak çocuklara milli marşların öğretilmesi yanında Pazartesi ve Cuma günleri okulların açılması ve kapanması sürecinde İstiklal Marşı’nın okunması söz konusudur. 16 Ağustos 1960 günü adaya gelen 650 kişilik Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı da Mağusa üzerinden coşkun sevgi seli arasında Geçitkale, Gönendere, Serdarlı, Kuru Manastır, Yeniceköy, Cihangir, Minareliköy üzerinden Lefkoşa’ya gelir ve Evkaf Bahçesi’nde bir tören daha düzenlenir. Yol üzerinde Gönendere köyünde de kurban kesilerek karşılanan KTKA burada askeri bandonun icra ettiği İstiklal Marşı ile köylüleri selamlar ve Lefkoşa’da Evkaf Bahçesi’nde de adadaki ikinci İstiklal Marşı icraatlarını gerçekleştirirler. Bu Türk askerinin adada cumhuriyet döneminde ilk defa icra ettiği marş olacaktır.⁷¹ 29 Ekim 1960 günü İstinco (Tabanlı) köyünde öğretmenlik yapmakta olan Mehmet Güçlü de Türk askerinin adaya gelmesi, Türk bayrağının ve İstiklal Marşı’nın resmen kabul edilmesi nedeniyle daha coşkulu bir bayram tören programı hazırlar. Bütün köy halkının ve komşu köylerden de insanların katılımıyla

⁷⁰ Selçuk, *Kıbrıslı Türklerde İlköğretim Müzik Eğitimi*, s. 90

⁷¹ Mehmet Güçlü, *Halassa Pınarı*, Cyrep Yayınları, Lefkoşa, Aralık 2003, s. 27

ve İstiklal Marşı okunarak başlayan bayram kutlamasında milli oyunlar, milli marşlar ve Şehit Fatma Piyesi yanında şiirlerle dolu olan bayram kutlaması akşam 21.00'e kadar devam eder.⁷²

Bununla birlikte 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi sıfatıyla adaya gönderilen emekli askeri personel (Emekli Yarbay) Emin Dırvana'nın adadaki yaklaşımı, Kıbrıslı Türklere mesafeli duruşu, 23 Nisan, 19 Mayıs, 30 Ağustos gibi milli günlerde, 10 Kasım ya da 7 Haziran gibi anma günlerinde Türk bayrağı olmaması ya da İstiklal Marşı'nın icra edilmemesi yönündeki yaklaşımları ise sınırların gerilmesine, Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) Bayraktarlığı- TC Büyükelçiliği-Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı Komutanlığı-Türkiye hattında gereksiz gerilimlere neden olacak, huzursuzluklar yaşanmasına zemin yaratacaktır. Bu arada Kıbrıs adasında dikilen ilk Atatürk heykeli 29 Ekim 1961 tarihinde Girne Kapısı'nda TC Büyükelçisi Dr. Mazhar Özkol'un açılışını yaptığı Atatürk heykelidir. Heykelin açılış töreni sonrasında bazı coşkulu Türk gençlerinin Baf Kapısı'nda bulunan postahaneye astıkları Türk bayrağı ise Rumların tepkisini çeker ve Rumlar bayrağı derhal gönderden indirir. Bu olaydan iki gün sonra Philelefteros gazetesinde yayımlanan bir haberle Rumlar özgürlüklerine kastedecek her türlü harekete karşı hazır olduklarını bildirirler. Türkiye'de imal edilen ve deniz yoluyla Kıbrıs'a gönderilen heykelin Limasol'dan Lefkoşa'ya getirilmesi sırasında Rumların taşkınlık yapacakları ihbarları üzerine TMT belki de ilk görevini burada üstlenir ve alınan olağanüstü tedbirlerle heykelin Limasol'dan Lefkoşa'ya getirilmesi sağlanır;⁷³

“29 Ekim 1961'de ilk defa Atatürk anıtı hazırlandı Türkiye'de ve buraya getirildi. Bugün Girne Kapısı'ndaki Atatürk anıtı var ya, o zaman geldi ve hatırlarım Behçet Kemal Çağlar, Profesör (İsmet) Giritli ve Erdoğan Türkeli diye bir üniversite gençliği başkanı da geldi. (Heykeli) getirmişler gemiyle Limasol'a ve oradan tamamen silahlı arkadaşlarımızın nezaretinde geldi. Yani Rumlar bu olayı hazmedemedi. O heykelin, Atatürk heykelinin oraya dikilmesine bile muhalefet etmeye başladılar. Şehir planlaması, imar açısından, yani böyle bir takım gerekçeler getirerek onu engellemeye çalıştılar ama Kıbrıs Türk halkı o heykeli oraya dikmeye kararlı olduğu için biz muvaffak olduk. O heykeli diktiğimiz andan itibaren çok önemli bir hareketlilik başladı. O heykel bizim bölgedeydi. Bize o heykeli bütün gece gözetleme görevi veriliyor. Silahlarla onu gözaltında tutuyoruz ve gerçekten 1963'te olaylar patlak verdiği zaman ilk mermileri Atatürk heykeline attılar. Yani bizim manevi değerlerimizi, kutsal addeddiğimiz şeyleri kurşunladılar. Bu da neyi gösteriyor? O zamandan beri Rumların Atatürk'ün anıtının dikilmesine bile karşı çıkmalarını gösteriyor...”

⁷² Mehmet Güçlü, *Halassa Pınarı*, s. 32.

⁷³ TMT Derneği Başkanı Yılmaz HüseyiBora ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme.

Kıbrıslı Türklerin adada diktikleri bu heykelin açılışı da görkemli bir tören ve Rumların bütün itiraz, baskı ve engellemelerine rağmen İstiklal Marşı'nın coşkuyla okunmasıyla gerçekleştirilir. Heykelin Kıbrıs'a getirilmesinde bir şey yapamayan Rumlar 21 Aralık 1963'de olayların başlamasıyla beraber ilk olarak Lefkoşa'nın Girne Kapısı bölgesinde bulunan bu Atatürk heykelini kurşun yağmuruna tutar. Böylece Rumlar meseleyi silahla halledebilmek için harekete geçerler. 21 Aralık 1963 sonrası mücadeleye destek verenlerden birisi de o dönemde lise öğrencisi olan Gülçin Erkmen olacaktır;⁷⁴

“...Aralık 1963'te olaylar patlak vermişti. Acı veren olayların ertesi günü herkes yine okuluna gitmişti. Okul müdürümüz Abdullah Canbulat Türkiyeli idi. Öğrencileri toplayıp İstiklal Marşı okuttu ve arkasından da milli duygularla yüklü bir konuşma yapıp Rumların Lefkoşa'ya saldırdığını söyledi. Konuşmasının sonunda kızların evlerine gitmesini, erkek öğrencilerinse görev almak üzere okulda kalmalarını istedi. Ben ve 1-2 kız arkadaşım müdürün karşısına dikilip ‘Biz de görev istiyoruz.’ dedik. Ben ‘İstiklal Savaşı’nda Türk kadınlarının erkeklere nasıl yardımcı olduğunu bizlere siz öğretmediniz mi?’ dedim. Bunun üzerine gönüllü kız öğrencilere ‘Düşüneceğiz.’ dedi ve bizleri evlerimize gönderdi.

Türkiye’den gizlice gönderilen silahlar Mehmetçik’te saklıydı. Yeraltından çıkarılan bu silahlar paslıydı. Temizlenip parlatılması ve bütün Kıbrıs’taki Türklere dağıtılması görevi vardı ve bunun için erkek öğrencilerden yardım istenmişti. Gördüğüm silahlar bana moral vermişti. ‘Rumlar bizi yenemeyecek, biz çok güçlüyüz.’ diyordum. Müthiş bir güven duygusu içindeydim. Müdürümüzle yaptığımız konuşma TMT’ye aktarılmıştı. TMT’den bir adam isteyen genç kızlara ilk yardım öğretmek ve silah eğitimi yaptırmak için listeler hazırladı. Kore gazisi bir köylümüz tabanca, piyade tüfeği ve Sten hakkında bize silah eğitimi verdi. Çocuk yaşımıza rağmen vatanımızı korumak ve mücadele etmek için canla başla çalıştık.”

Bu dönemde karşımıza çıkan organizasyonlardan birisi de Kıbrıs Türk Mücahitler Bاندosu olacaktır. Nüvesi 1920’lerde Lise Müdürü Mücteba Bey tarafından atılan bando daha sonraki yıllarda çeşitli şekillerde kesintiye uğrar, Polis Bاندosu ortaya çıkar ve son olarak Zeki Taner, Vecihi Turgay ve Turgut Yağtuğ lise bandosunu çalıştırmaya devam ederken 22 Haziran 1965 tarihinde Zeki Taner yönetiminde Kıbrıs Türk Mücahitler Bاندosu kurulur. Böylece 20 Temmuz 1974’e kadar geçecek süreçte söz konusu bando Kıbrıslı Türklerin yaptıkları her türlü anma toplantısı,

⁷⁴ Bülent Yorulmaz, “1958 Yılı ve TMT Mensuplarının Bazılarının Anıları”, *Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi ve Bu Mücadelede TMT’nin Yeri II. Uluslararası Sempozyumu*, Yayına Hazırlayan İsmail Bozkurt, Kıbrıs TMT Mücahitler Derneği Yayınları, Lefkoşa, 2014, s. 349.

gösteri, spor karşılaşması, karşılama, açılış, vb. faaliyetlerde İstiklal Marşı'nı coşkuyla icra etmeye başlar.

6. 1974 Barış Harekatı Süreci

1970 yılında Öğretmen Koleji'nden mezun olduktan sonra Lefkoşa Selimiye İlkokulu'na tayini çıkan Halide Tunçeri daha sonra Atatürk İlkokulu'nda göreve başlar ve "İlk dersimiz İstiklal Marşı idi."⁷⁵ der. Bu arada 1972 yılında Gençlik, Spor, Köy ve Halk Eğitimi Dairesi tarafından "Kıbrıs Türk Marşları" isimli bir kitap da yayımlanır. İstiklal Marşı ile başlayan kitapta ayrıca "Akıncılar, Bayrak, Bayrak Altında, Bekirpaşa, Bozdağ, Erenköy, Kahraman Mücahitler, Kıbrıs'a Selam, Kıbrıs Gençlik, Kıbrıs Türk Alayı, Mücahit Marşı" gibi marşlar da yer alır. Bu dönemde Kıbrıslı Türklerin coşkuyla İstiklal Marşı okuma fırsatı buldukları gün yine 29 Ekim olacaktır ve örneğin 29 Ekim 1973 tarihinde Hisarköy'de açılacak olan Atatürk Büstü ile ilgili olarak Şeref Misafiri olan Kıbrıs Cumhuriyeti eski Ankara Büyükelçisi ve KTKD Genel Başkanı Mehmet Ertuğruloğlu Ankara'dan adaya gelir ve Cumhuriyetin 50. Yılı Kutlama Komitesi Başkanı Osman Örek ve kalabalık bir davetli grubuyla köye geçer.⁷⁶ İstiklal Marşı'nın okunması, ardından köy öğretmeninin yaptığı duygulu bir konuşmanın ardından büst açılışı gerçekleşir.⁷⁷ 1976 Eylül ayından itibaren Minareliköy İlkokulu'nda görev yapan Mustafa Şerebet ise okuluyla ilgili olarak "Sınıf öğretmeni Hüseyin Duru idi. Hüseyin Duru tüm dersleri veriyordu. Müzik derslerinde İstiklâl Marşı'nın üzerine çok düşülürdü. Ayrıca 23 Nisan etkinliklerinde de koro çıkardı. Vretça İlkokulu'nda olmayan teyp aletini Minareliköy İlkokulu'nda müzik ve dans etkinliklerinde kullanıyorduk."⁷⁸ diyecektir. 20 Temmuz 1974 Barış Harekatı sürecinde Limasol'da mahsur kalan ve şehrin bütün erkekleri Rumlar tarafından esir kamplarına götürülen Limasollular yanında geride kalan kadınlar ve çocukların başında ise Dr. Ayten Berkalp kalmıştır. Dr. Berkalp'in TMT Limasol Sancaktarı ve hastane başhekimisi olarak kararlılık, azim ve cesareti tam bir yıl sonra bu insanların kuzeye geçmelerine yardımcı olmuş ve hayatları kurtulmuştur. Bu süreçte her vesileyle hastane bahçesinde törenler düzenleyen Dr. Berkalp bayrak ve İstiklal Marşı'nı hep ön planda tutar;⁷⁹

⁷⁵ Selçuk, *Kıbrıslı Türklerde İlköğretim Müzik Eğitimi*, s. 122

⁷⁶ Mehmet Ertuğruloğlu, "Kıbrıs Gezisi Anıları", *Kıbrıs Postası*, Özel Sayı 2, Şubat 1974, s. 35

⁷⁷ Kıbrıslı Türkler tarafından adada dikilen ilk Atatürk Büstü 1954 yılında Akşam (Atatürk) Ortaokulu bahçesine olurken hemen ardından 1956 yılında da Lefkoşa'da Evkaf Dairesi bahçesine dikilecek ve Lefkoşa Girne Kapısı'ndaki Atatürk Heykeli dikilinceye kadar bütün resmi törenler burada yapılacaktır. 15 Kasım 1967 tarihinde Köfünye (Geçitkale) köyüne dikilen Atatürk Büstü de Kıbrıslı Türklerin baskı altında da olsalar tören yaptıkları ve bir araya gelip İstiklal marşı okudukları yer olacaktır.

⁷⁸ Selçuk, *Kıbrıslı Türklerde İlköğretim Müzik Eğitimi*, s. 129

⁷⁹ Dr. Ayten Berkalp'le 18 Nisan 2016 tarihinde Girne'de yapılan görüşme.

“...Biz Limasol’da o şartlarda her milli bayramı kutladık. Bayrak çektik de kutladık. Birinci grup çekilince 2. grup askerler geldi 3 ay sonra ve her 3 ayda bir değişti onlar da ve artık bayrak hadiseleri unutuldu. Ben Lefkoşa’ya yazdım ve bana kocaman plak gönderdiler, üstünde İstiklal Marşı ve diğer marşlar olan. Sabah sabah 06.00’da caminin minaresinden biz diğer marşları çalmaya başladık. 06.00’da millet hastane bahçesine toplanmaya başladı. Nüfus da 3.000 civarındaydı (ancak) sonra 2000’e düştü. Millet geldi, toplandı. Yine büyük bir kalabalık, hep kadın ve çocuklar vardı daha çok, bir de yaşlı adamlar vardı ve 'Şimdi koyun mili marşımızı.' deyip bir ağızdan milli marşımızı söyledik. 2 tane bayrak bulduk, bayrak direklerini söktük bazı binalardan. Bir gün önce her şeyi bulduk. (Bayrağın) üst kısmında ay yıldız var ya (işte) bir onu bulamadık. Onu da bir başka bayrak direğinden sökerken çocuklardan biri yakalandı ama neticede gene de bulduk. Her şeyimiz hazır ve bayrağı çektik. Uzun boylu bir kızımızı önüne koyduk. Arkasına da herkese siyah pantolon satın aldık bunları ve o bayracıklara da direk yaptırdık bir marangoza. Ardından pres bulduk ve presledik. Verdik çocukların eline bayrakları. Cemaliye Hanım’ın çocuğu 'Aman teyze yapma. Yaparsan gene bizi öldürecek onlar.' diyor...”

Sonuç

Milli Mücadele’nin ardından Kıbrıs’ta yeni kısıtlama ve yasaklamalara giden İngiltere Birinci Dünya Savaşı sürecinde başlattığı sıkıyönetim uygulamalarına da aynı şekilde devam eder. Kıbrıslı Türkleri adeta nefes alamaz hale getiren bu baskı sürecinde milli günlerin kutlanması, milli bayramlarla ilgili yasaklar getirilmesi, anma toplantıları yapılması ve İstiklal Marşı başta olmak üzere marşlara yönelik yasaklar ve ağır müeyyideler getirilmesi Kıbrıslı Türklerin yüreğindeki sevdâyı söndüremeyecektir. Kimi zaman ıslık çalarak söyledikleri İstiklal Marşı’nı bazen deniz kıyısında kumlara yaptıkları Türk bayrağı önünde, bazen öğretmenlerinin evlerinde gizlice yaptıkları anma toplantılarında, bazen dik durup açık alanda ve okul bahçelerinde söylemekten çekinmezler. Çaresizliğin içinde kendi ciğerlerini kendi yağlarında kavuran Kıbrıslı Türkler böylece milli benliği unutmadan moral-motivasyonlarını daima yüksek tutmayı başarırlar ve Kıbrıs adasında toprağı vatan yapmayı da başarırlar. Bugün Kıbrıs’ta var olan ve 15 Kasım 1983 tarihinde kurulan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti o günlerden bu yana verilen mücadelenin eseridir.

Kaynaklar

1- Arşivler

- a) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
- b) İngiltere Foreign Office Arşivi (FO ve CO)

2- Kitaplar

- Adanır, Eralp, *Hocanım Neriman Cabit'le*, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği Yay., Lefkoşa, 2017.
- Akar, Reşat, *Atatürkçü Kıbrıs Türkleri*, İstanbul, Mayıs 1981.
- Akkurt, Aydın, *Kod Adı Lale; Mücadele Hatice Tahsin'in Anıları ve Yaşamı*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa, Kasım 2000.
- Başar, Emir Ali, *Amlarım*, Lefkoşa, Ağustos 2017.
- Besim, Filiz, *Kendi El Yazıyla Dilden Dile Kıbrıs*, Lefkoşa, Ağustos 2008.
- Cahit, Neriman, *Tarihin Kapısını Çalmak; Alo Buyurun Ben Bedia Okan*, Lefkoşa, Mart 2009.
- Denktaş, Rauf R., *Karkot Deresi*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul Kasım 2005.
- Feridun, Hüsnü, *Eğitimle Bir Ömür*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Gazioğlu, Ahmet C., *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II, Enosis Çemberinde Türkler*, Cyrep Yayınları, Lefkoşa Nisan 1996.
- Güçlü, Mehmet, *Halassa Pınarı; Bir Öğretmenin Mücadele Yılları Anıları*, Cyrep Yayınları, Lefkoşa Aralık 2003.
- Gürel, Şükrü S., *Kıbrıs Tarihi 1878–1960*, İstanbul, Kasım 1984.
- Gürkan, haşmet Muzaffer, *Bir Zamanlar Kıbrıs'ta*, Lefkoşa, 1996.
- Kanatlı, Hüseyin, *Uçan Yıllar 1931-1959*, Lefkoşa, Haziran 2014.
- Kayan, Mustafa Asım, *Malya Bağlarbaşı; Bağçılığa Damgasını Vuran Köy*, Lefkoşa, 2012.
- Kouchouk, M. Fazıl, *The Voice of Cyprus*, Lefkoşa, Kasım 1956
- Mallinson, William, *Cyprus; A Modern History*, I. B. Tauris Publications, Londra, 2005.
- Manizade, Derviş, *Kıbrıs Dün Bugün Yarın*, İstanbul, 1975
- Mapolar, Hikmet Afif, *Kıbrıs Güncesi-I*, Galeri Kültür Yay., Lefkoşa, 2002.
- Mirata, Erdoğan, *Şaka Gibi; Hatıralar Hatırlatmalar*, Lefkoşa, Ekim 2015.
- Morgan, Tabitha. *İngilizlerin Kıbrıs'taki Tarihi. Acılarıyla Tatlılarıyla Bir Ada*, Kalkedon Yayınları: İstanbul 2013.
- Nesim, Ali, *Batmayan Eğitim Güneşlerimiz*, KKTC MEB Yay., Lefkoşa, 1987.
- Özdemir, Hüseyin. *Kıbrıs'ta 60 Yıl*, Volkan Yayınları: İzmir, 1995.
- Sarıca, Murat, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., İstanbul, 1975
- Selçuk, Halil, *Kıbrıslı Türklerde İlköğretim Müzik Eğitimi 1571-1983*, YDÜ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa, Mayıs 2019.

3- Makaleler

- Aşık, Kemal, "Hamidiye Olayı", *Güvenlik Kuvvetleri Dergisi*, Sayı 4, Mart 1988, Lefkoşa, s.39.

- Denktaş, Rauf, “Kıbrıs’ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu Açış Konuşması“, Kıbrıs’ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 1994, s. 3
- Ertuğruloğlu, Mehmet, “Kıbrıs Gezisi Anıları”, *Kıbrıs Postası*, Özel Sayı 2, Şubat 1974, s. 35
- Gökdel, Mehmet Ali, ”19 Mayıs, Atatürk ve Kıbrıs Türkü”, *Güvenlik Kuvvetleri Dergisi*, Lefkoşa, Temmuz 1991, sayı 14, s. 17
- Keser, Ulvi, “Milli Mücadelede Kıbrıs-Anadolu İlişkileri ve Atatürk Sevgisi”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Sayı 376, Ankara, Nisan 2003, s. 82-93.
- Keser, Ulvi, “Kıbrıs’ta Çanakkale Savaş Esirleri ve Savaş Döneminde Adada Yaşananlar”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Bahar 2007, Sayı 5, s.1-68.
- Özoran, Beria Remzi, “Mustafa Kemal ve Kıbrıs Türkleri“, Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri, 1919–1938, Ankara, Kasım 1989, s. 275- 298
- Özoran, Beria Remzi, “Kıbrıs’ta Atatürk’ün Kızları”, *Kıbrıs Postası*, 13 Şubat 1982, Lefkoşa, s.22.
- Özsaruhan, Hami, “Emektar Üyelerimiz”, *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, No.5, Kasım 1998, Ankara, s. 33-35.
- Yorulmaz, Bülent, “1958 Yılı ve TMT Mensuplarının Bazılarının Anıları”, Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi ve Bu Mücadelede TMT’nin Yeri II. Uluslararası Sempozyumu, Yayına Hazırlayan İsmail Bozkurt, Kıbrıs TMT Mücahitler Derneği Yay., Lefkoşa, 2014, s. 349.

4- Sözlü Tarih Çalışması

- 1- TMT Limasol Sancağı mensubu merhum Mehmet Y. Manavoğlu ile 25 Ağustos 2004 tarihinde Girne’de yapılan görüşme.
- 2- TMT’nin Limasol kadrosundan merhum Macit Aydınova ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne’de yapılan görüşme.
- 3- Hüseyin Feridun Tilki ile 15 Kasım 2013 tarihinde Girne’de yapılan görüşme.
- 4- Süheyla Başaran ile 29 Nisan 2016 tarihinde Girne Boğaz’da yapılan görüşme.
- 5- TMT Derneği Başkanı Yılmaz Bora ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne’de yapılan görüşme.
- 6- Dr. Ayten Berkalp’le 18 Nisan 2016 tarihinde Girne’de yapılan görüşme
- 7- Birsen Şemsettin’le 12 Kasım 2018 tarihinde Lefkoşa’da yapılan görüşme

5- Süreli Yayınlar

- Hürsöz
Tan
Dünya
Ulus
Son Posta
Kıbrıs Postası
Halkın Sesi
Silahlı Kuvvetler Dergisi
Güvenlik Kuvvetleri Dergisi
18 Mart Üniversitesi Çanakkale Araştırmaları Dergisi